

ECCLESIA. STUDIA Z DZIEJÓW WIELKOPOLSKI
TOM 11, 2016

PIOTR FRANCISZEK NEUMANN

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

**Jan Joachim Tarło biskup kijowski (1718-1723) i poznański (1723-1732).
Czynności pontyfikalne**

Jan Joachim Tarło Bishop of Kiev (1718-1723) and Poznań (1723-1732). Pontifical activities

W pierwszej połowie XVIII w. ród Tarłów wydał trzech biskupów i – rzecz znamieną – wszyscy oni zasiadali na biskupiej stolicy poznańskiej: Michał Bartłomiej w latach 1710-1715, Piotr w latach 1720-1722 i Jan Joachim w okresie 1723-1732¹. Ich biskupie rządy nie były długie (od dwóch do dziewięciu lat), podobnie zresztą jak pozostałych trzech biskupów poznańskich w pierwszym czterdziestolecu XVIII stulecia, co sprawiło, że nie zdążyli odegrać w dziejach diecezji poznańskiej bardziej znaczącej roli, a i wiedza o ich rządach diecezją – jak dotychczas – jest niewielka.

Niniejsze opracowanie dotyczy trzeciego z kolei przedstawiciela Tarłów na stolicy poznańskiej, Jana Joachima. Nie ogranicza się jednak do jego rządów w tej diecezji, lecz obejmuje również czteroletni okres, gdy był biskupem kijowskim.

ZARYS BIOGRAFII

Jan Joachim z Czekarzewic Tarło urodził się 30 listopada 1658 r.², a ochrzczony został w tymże roku dnia 26 grudnia³. Jako miejsce jego urodzenia podaje się

¹ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 109-111. – Michał Bartłomiej i Jan Joachim Tarłowie byli braćmi, natomiast Piotr należał do stosunkowo odległej linii rodu. Ich wspólnym przodkiem był Zaklika ze Szczekarzewic (z Czekarzewic) Tarło, krajczy koronny, starosta stryjski, zm. 1465/1466. Por. W. Dworzaczek, *Genealogia*, Warszawa 1959, t. 2, tab. 131, 132.

² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień i in., Kraków 1996, s. 683.

³ *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series*, vol. 5: *A pontificatu Clementis pp. IX (1667) usque ad pontificatum Benedicti pp. XIII (1730)*, per Remigium Ritzler, Pirminum Sefrin, Patavii MCMLII, s. 232.

Wadowice⁴ lub województwo sandomierskie⁵. Być może oba te przekazy nie są ze sobą sprzeczne i nie chodzi tu o miasto Wadowice w ówczesnym województwie krakowskim, lecz o wieś Wadowice (obecnie Wadowice Górne) w województwie sandomierskim. Był synem Jana Aleksandra Tarły, wojewody najpierw lubelskiego, potem sandomierskiego, oraz jego drugiej żony, Anny Czartoryskiej⁶ (której bratem był Kazimierz Florian Czartoryski, biskup poznański w latach 1650-1655, potem kujawsko-pomorski, na koniec arcybiskup gnieźnieński⁷). Jan Joachim edukację odbywał w Szkołach Nowodworskich w Krakowie oraz w kolegium jezuickim w Reszlu, gdzie 8 grudnia 1670 r. został przyjęty do Kongregacji Mariańskiej⁸. Dnia 23 września 1673 r. wstąpił do zakonu jezuitów w Krakowie⁹ i jako jego członek przyjął wyższe święcenia w 1684 r. w Poznaniu z rąk Hieronima Wierzbowskiego, sufragana poznańskiego, mianowicie subdiakoniat 13 lipca (*in festo sanctae Margaritae*), diakonat 14 lipca (*in festo sancti Bonaventurae*) oraz prezbiterat 15 lipca (*in festo Divisionis Apostolorum*)¹⁰. Pełnił obowiązki profesora teologii moralnej i prefekta szkół w Bydgoszczy (1686-1687) oraz profesora filozofii w Lublinie (1687-1689). Na tym kończy się jego pobyt w Towarzystwie Jezusowym, z którego dymisję otrzymał w lipcu 1689 r.¹¹ Już jako kapłan diecezjalny w roku 1694 został kanonikiem krakowskim, będąc w tym czasie plebanem w Piekoszowie w archidiecezji gnieźnieńskiej¹². W tym też czasie, być może w grudniu 1694 r., został ustanowiony kanonikiem poznańskim *fundi* Dakowy (dawniej: Dokowo), ale jeszcze nie instalowany zrezygnował z tej godności, po czym 6 czerwca 1695 r. kanonikat ten otrzymał jego brat cioteczny Bernard Gozdzi¹³. W krakowskiej kapitule katedralnej postąpił

⁴ Tamże.

⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 683.

⁶ W. Dworzaczek, *Genealogia*, tab. 132.

⁷ Tamże, tab. 181.

⁸ M. Chachaj, *Wykształcenie Tarłów od połowy XVII do końca XVIII wieku*, [w:] *Tarłowie. Z dziejów kulturalnych, gospodarczych i politycznych rodu*, red. H. Gmiterek, A. Szymanek, Janowiec 2009, s. 17.

⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 683.

¹⁰ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej: AAP), sygn. ASO 6, Akta czynności sakralnych Hieronima Wierzbowskiego, biskupa sufragana poznańskiego, k. 38r, 62v, 86r.

¹¹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 683.

¹² L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 4: *Prałaci i kanonicy krakowscy*, Kraków 1853, s. 139.

¹³ Poprzednim kanonikiem *fundi* Dakowy był Aleksander Szoldrski, który 13 grudnia 1694 został instalowany na kanclerstwo w tej samej kapitule. *Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas et canonicatus Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 usque ad annum 1800*, collectae et editae a R. Weimann, Posnaniae 1910 (Odbicie z „Rocznika Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, t. 35), s. 124-125. – Bernard Gozdzi był synem Stanisława Gozdzińskiego i Heleny Tarło, siostry Jana Aleksandra Tarły, ojca Jana Joachima. Por. W. Dworzaczek, *Genealogia*, tab. 132.

w 1705 r. na archidiakonię¹⁴. Miał też dziekanię w kapitule kolegiackiej Wszystkich Świętych w Krakowie w latach 1700-1722¹⁵. Ponadto posiadał kolejne po piekoszowskim beneficja parafialne, niektóre nawet równocześnie: Gnojno (dekanat Kije) po 1704 do 1712 r., Chroberz (dekanat Sokolina) 1710-1724 r., Polankę (dekanat Zator) od 1715 r., najdalej do 1717 r., Morawicę (dekanat Nowa Góra) 1720-1729 r.¹⁶ Dnia 23 września 1706 r. na uniwersytecie krakowskim otrzymał tytuł doktora obojga praw¹⁷.

Biskupem kijowskim został po śmierci Walentego Macieja Arcemberskiego, który pełnił ten urząd od 1715 r., a zmarł 23 września 1717 r. i został pochowany w kościele klasztorным reformatów w Woźnikach koło Grodziska w diecezji poznańskiej¹⁸. Jan Joachim Tarło, desygnowany na biskupstwo kijowskie przez króla Augusta II, otrzymał prowizję papieską 5 grudnia 1718 r. Bulla papieska pozwalała mu zatrzymać archidiakonię krakowską¹⁹, dziekanię w kolegiacie Wszystkich Świętych w Krakowie oraz prepozyturę w Chrobrzu²⁰. Sakrę biskupią Tarło przyjął 23 kwietnia 1719 r. w kościele archiprezbiterialnym przy Rynku w Krakowie (kościół Mariacki) z rąk Michała Szembeka, biskupa tytularnego pafeńskiego (*Paphensis*), sufragana, a zarazem dziekana, wikariusza w sprawach duchownych i oficjała generalnego krakowskiego, a współkonsekratorami byli: Piotr Tarło, biskup tytularny klaudiopolitański (*Claudiopolitanus*), nominat su-

¹⁴ L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 4, s. 139.

¹⁵ J. Szczepaniak, *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 105.

¹⁶ J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 92, 162, 289, 305.

¹⁷ *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 232.

¹⁸ K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV-XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003, s. 113. – Niektóre opracowania śmierć Arcemberskiego kładą na rok 1718. Datę 1717 potwierdza zapis z akt kapituły katedralnej poznańskiej, gdzie podano, że po śmierci Arcemberskiego na prepozyturę przyjęto 7 grudnia 1717 Piotra Tarłę. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, wyd. II, Warszawa 2000, kol. 11; W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011, s. 95; *Receptiones seu installationes*, s. 134.

¹⁹ J. Szczepaniak podaje, że Tarło objąwszy tę prałaturę w 1705, posiadał ją na pewno w 1710, natomiast nie wiadomo – jak dotychczas – kiedy ją objął jego następca, Mikołaj Wyżycki, będący w jej posiadaniu do 1726. Zapis w bulli prekonizacyjnej na biskupstwo kijowskie, zezwalający na zatrzymanie m.in. archidiakonii krakowskiej, pozwala stwierdzić, że archidiakonem krakowskim Tarło był nadal w chwili jej wystawienia (5 grudnia 1718), a najpewniej również przez cały czas swego kijowskiego biskupstwa. Bulla translacyjna na stolicę poznańską (15 marca 1723) nie mówi już o prawie retencji tej prałatury, a zatem jej przejęcie przez Wyżyckiego mogło nastąpić w tymże 1723 roku, albo (co mniej prawdopodobne) pod koniec 1722 (nominację dla Tarły na biskupstwo poznańskie August II wystawił 19 grudnia 1722). *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 232, 322; J. Szczepaniak, *Spis prałatów i kanoników*, s. 13.

²⁰ *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 232.

fragan inflancki, prepozyt, wikariusz *in spiritualibus* i oficjał generalny poznański, opat komendatoryjny paradyski, oraz Felicjan Szaniawski, biskup tytularny kapseński (*Capsensis*), sufragan i kanonik lwowski²¹.

Cztery lata później Jan Joachim Tarło został przeniesiony na biskupstwo poznańskie, gdy zawakowało ono po śmierci Piotra Tarły zmarłego 19 listopada 1722 r.²² Już 7 grudnia tegoż roku król August II skierował w tej sprawie suplikę do papieża²³, a 19 grudnia wystawił dla Tarły dokument zawierający nominację na biskupstwo poznańskie i tym samym uprzedził elekcję w łonie kapituły poznańskiej oraz decyzję papieską. Królewski dokument nominacji 22 stycznia 1723 r. Tarło przedstawił kapitule przez swego pełnomocnika w osobie Franciszka Kaznowskiego, archidiacona pszczewskiego, i tego samego dnia kapituła dokonała kanonicznej elekcji Tarły na biskupa poznańskiego²⁴. Bulla papieska dokonująca jego translacji z Kijowa do Poznania została wydana 15 marca 1723 r. Pozwalała ona Tarle na zatrzymanie prepozytury w Morawicy, a równocześnie zobowiązywała go do naprawy rezydencji biskupiej w Poznaniu²⁵. Stolicę biskupią w Poznaniu Tarło objął nie osobiście, lecz i tym razem posłużył się Franciszkiem Kaznowskim jako swym pełnomocnikiem; akt ten nastąpił 29 kwietnia 1723 r.²⁶ Ingres Tarły do katedry poznańskiej odbył się 27 sierpnia 1724 r.²⁷

Dla okresu jego rządów w diecezji poznańskiej ks. Józef Nowacki podaje jedynie dwie wiadomości, z których pierwsza mówi, że do 1729 r. zadbał o odbudowę zniszczonej przez burzę zachodniej elewacji wraz z obiema wieżami katedry poznańskiej, umieszczając przy tym na jej szczycie swój herb rodowy Topór. Druga informacja dotyczy podróży do Rzymu, podjętej w październiku 1731 r., i ustanowienia wówczas Piotra Kossowskiego, scholastyka poznańskiego, administratorem *in spiritualibus*. W czasie pobytu w Rzymie Tarło został przez papieża Klemensa XII obdarzony godnością asystenta tronu papieskiego. W drodze powrotnej z Rzymu zmarł w Wiedniu 13 sierpnia 1732 r. w wieku 73 lat²⁸. Pogrzeb odbył się 30 sierpnia w Warszawie, a serce zostało złożone w kościele w Ciężeniu, który Tarło wybudował jako w ośrodku jednego z kluczy dóbr biskupów poznańskich²⁹.

²¹ AAP, sygn. ASO 7, Akta czynności sakralnych Jana z Czekarzewic Tarło, biskupa kijowskiego 1719-1722, biskupa poznańskiego 1723-1731 (dalej: AAP, sygn. ASO 7), k. 3r.

²² J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 110.

²³ *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 322.

²⁴ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 111.

²⁵ *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 322.

²⁶ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 111.

²⁷ AAP, sygn. ASO 7, k. 3v.

²⁸ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 111.

²⁹ K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego*, s. 116. – Kronika poznańskiego klasztoru bernardynów podaje, że bp Tarło zmarł i został pochowany w Wiedniu. Por. *Kroniki Bernardynów poznańskich*, oprac. S.B. Tomczak, J. Wiesiołowski, Poznań 2002, s. 270. Natomiast zdaje

Jako biskup poznański Jan Joachim Tarło wydał dwa listy pasterskie w 1723 i 1724 r., skierowane do kleru i wiernych diecezji³⁰, a w 1726 r. ogłosił jubileusz Roku Świętego, udzielony przez Benedykta XIII³¹. Zarządził również wizytację generalną, którą w archidiaconatach poznańskim, śremskim i pszczewskim przeprowadził w latach 1724-1728 Franciszek Libowicz, kanonik poznański i prepozyt leszczyński³².

KSIĘGA CZYNNOŚCI PONTYFIKALNYCH

W Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu znajduje się księga czynności, które Jan Joachim Tarło wykonywał jako biskup kijowski i poznański. Jest oznaczona sygnaturą ASO 7 i należy do zespołu „Acta sacrorum ordinationum” w ramach akt biskupów poznańskich okresu staropolskiego. Nie ma własnej karty tytułowej ani oryginalnego tytułu, a w katalogu Archiwum figuruje jako „Akta czynności sakralnych Jana z Czekarzewic Tarło, biskupa kijowskiego 1719-1722, biskupa poznańskiego 1723-1731”³³. Umieszczony tu rok 1731 nie oznacza daty krańcowej rządów biskupich Tarły w diecezji poznańskiej (trwały one do jego śmierci w 1732 r.), lecz datę ostatnich wpisów. Księga powstała na przełomie lat 1727 i 1728, kiedy to piśmem jednej ręki zostały w niej odnotowane wszystkie

się, że wiadomość o złożeniu serca Tarły w Ciążeniu pochodzi jedynie z jego testamentu (por. J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 111), a zatem może istnieć wątpliwość, czy tę ostatnią jego wolę faktycznie spełniono.

³⁰ *Epistola Pastoralis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis De Czekarzewice Tarlo Dei & Apostolicae Sedis Gratiâ Episcopi Posnaniensis Ad Clerum & Populum Diaecesis Posnaniensis Conscripita & Impressa* [Datum Varsaviae 6. Augusti Anno Domini 1723] Posnaniae Typis Academicis; *Epistola II. Pastoralis Illustrissimi & Reverendissimi Domini D. Ioannis Ioachimi De Czekarzewice Tarlo Dei & Sacrae Sedis Apostolicae Gratia Episcopi Posnaniensis. Ad Clerum & Populum Diaecesis Posnaniensis Conscripita. Et ad mandatum Suae Excellentiae Impressa Varsav. die 6. Junij A.D. MDCCXXIV*, Typis S. R. M. Scholarum Piarum. Zob. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI (cz. III, t. XX), wyd. S. Estreicher, Kraków 1936, s. 36.

³¹ *Żniwo zbawienne Iubileuszu powszechnego ordynaryinego od naywyższego Kościoła Rzymskiego Biskupa Oyca Sgo Benedykta XIII w roku 1726. Dyecezyi Poznańskiej otworzone a z rozkazu Jasnie Wielmożnego Wgo Jegomości X. Iana Ioachima z Czekarzewic Tarla z Bożey y Stolicy Apostolskiej Łaski Biskupa Poznańskiego z przydatkiem niektórych modlitw Iubileuszowemu nabożeństwu służących drukiem głoszone*, w Warszawie Roku 1726. Zob. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XXXI (cz. III, t. XX), s. 37.

³² AAP, sygn. AV 20, Wizytacja archidiaconatu poznańskiego przez Franciszka Libowicza; sygn. AV 21, Wizytacja archidiaconatu śremskiego przez Franciszka Libowicza, kanonika poznańskiego, prepozyta leszczyńskiego, wizytatora generalnego biskupiego; sygn. AV 22, Wizytacja archidiaconatu pszczewskiego przez Franciszka Libowicza, kanonika poznańskiego, wizytatora generalnego biskupiego.

³³ *Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu*, oprac. M. Banaszak, F. Lenort, [w:] *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r.)*. Informator o materiałach archiwalnych, t. 2, red. C. Skopowski, Warszawa 1982, s. 323.

dotychczas wykonane czynności biskupa. Prawdopodobnie Tarło miał wcześniej inną księgę (albo księgi lub, co mniej prawdopodobne, luźne karty), w której czynności były zapisywane na bieżąco. Może pod koniec 1727 r. postanowił, by informacje w niej zawarte przepisać do księgi nowej, a potem zapisywać w niej czynności kolejne. Wszystkie wpisy dotyczące lat 1719-1727 zostały dokonane przez tego samego sekretarza, używającego do tej pracy ciemnego atramentu, jednej barwy. Następne wpisy tej samej ręki, już nieliczne, pochodzą z lutego 1728 r., ale zostały dokonane wyraźnie innym, jasnobrązowym atramentem. Wpisy z lat 1728-1731 są dziełem kilku osób. Księga składa się z 80 kart liczbowanych.

Pierwsza karta zawiera informacje o konsekracji biskupiej Tarły oraz o jego translacji na biskupstwo poznańskie (*recto*) i ingresie do kościoła katedralnego w Poznaniu (*verso*). Księga została podzielona na kilkanaście części odpowiednio do rodzaju czynności, a mianowicie:

Prima tonsura

Ordines minores

Ostiariatus

Lectoratus

Exorcistatus

Acolitatus

Sacri maiores ordines

Subdiaconatus

Sacer ordo diaconatus

Sacer ordo presbyteratus

Consecratio episcoporum

Benedictio et impositio primi lapidis pro ecclesia aedificanda

Consecratio novae ecclesiae

Consecratio altarium fixorum

Consecratio altarium portatilium

Benedictio olei catechumenorum et infirmorum ac sacri chrismatis

Benedictio campanarum

Benedictio ecclesiae.

Zapisy o udzielaniu tonsury i wszystkich stopni i rodzajów święceń stanowią część najobszerniejszą (k. 4-55). Jednak sekretarz sporządzający księgę po wpisaniu czynności z lat 1719-1727 pozostawił bardzo mało miejsca na wpisy kolejne (od pół strony do półtorej karty), co spowodowało, że po zapisaniu wolnego miejsca trzeba było następne chronologicznie wpisy o dokonanych święceniach umieszczać w dalszej części księgi, po działach przeznaczonych na inne czynności (k. 56-69). W ten sposób kontynuacja zapisów o święceniach znalazła się na ostatnich kartach księgi (k. 70-80), tutaj jednak podział został zredukowa-

ny: tonsura i *ordines minores* zapisywane były łącznie (bo też zazwyczaj były udzielane jednego dnia), a oddzielne działy zachowano tylko dla subdiakonatu, diakonatu i prezbiteratu.

Można postawić pytanie, czy w księdze zapisano wszystkie czynności biskupie Jana Joachima Tarły. Odpowiedź nie jest całkiem prosta, ale można przypuszczać, że znalazła się w niej zdecydowana ich większość. Zapewne najsumienniej były notowane święcenia kleryków; wpisów tych jest najwięcej. W innych działach wpisy są znacznie mniej liczne, co jest zrozumiałe, gdyż nie często konsekruje się nowych biskupów czy też święci nowe kościoły. Można by jednak spodziewać się, że biskup częściej święcił ołtarze, portatyłe i dzwony. Natomiast pełna jest liczba zapisanych obrzędów konsekracji olejów w Wielki Czwartek dla okresu, gdy Tarło był biskupem poznańskim (z wyjątkiem ostatniego roku życia, kiedy przebywał w Rzymie). Na braki w zapisach wskazywałaby notatka Jagrowskiego³⁴ poczyniona 2 grudnia 1779 r., który w księdze bezskutecznie szukał informacji o konsekracji kaplicy we wsi Wziąchowo w parafii Mokronos³⁵. Nie ma tu zapisu o konsekracji kościoła parafialnego w Nawarzacach (powiat jędrzejowski), o której to czynności, jako o dokonanej przez Tarłę w okresie gdy był biskupem kijowskim, pisze Krzysztof Prokop³⁶. Nie został odnotowany także fakt konsekracji kościoła reformatów w Wieliczce (28 sierpnia 1721), znany ze szkicu historycznego tamtejszego klasztoru³⁷, choć w księdze Tarły zapisano, że tego właśnie dnia konsekrował on u wielickich reformatów siedem ołtarzy.

Trzeba jeszcze wspomnieć, że niektóre daty wykonywanych czynności zostały zapisane błędnie. Widać to zwłaszcza wówczas, gdy w jednym zapisie podana jest zarówno data dzienna i miesięczna, jak i nazwa liturgiczna dnia (np. niedzieli lub patrona). Mimo to w przypadku zauważalnej niezgodności należy zachować ostrożność, gdyż obchód liturgiczny mógł być w pewnych przypadkach przeniesiony na inny dzień ze względu na koincydencję dwóch świąt o różnej randze, gdy święta ruchome nakładały się na porządek świąt o stałej dacie dziennej. Zdarzają się i takie zapisy, gdzie brak jest daty dziennej lub dziennej i miesięcznej; nie są to jednak przypadki liczne.

³⁴ Prawdopodobnie był to Tomasz Jagrowski, notariusz apostolski w latach 1745-1784, regent konsystorski, mieszczanin chwaliszewski, terejarz franciszkański u reformatów w Poznaniu (od 1754); żonaty z Magdaleną z Trelewskich. Por. *Kronika Reformatów poznańskich*, oprac. J. Wiesiołowski, S.B. Tomczak, G.A. Wiśniowski, Poznań 2006, s. 197; http://bazy.aap.poznan.pl/inwentarzes.php?nr_zespolu=0016 [dostęp: 2.04.2017].

³⁵ AAP, sygn. ASO 7, k. 61r.

³⁶ K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego*, s. 115.

³⁷ <http://www.franciszkaniewieliczka.pl/?nazwa=historia1> [dostęp: 8.04.2017].

CZYNNOŚCI PONTYFIKALNE JANA JOACHIMA TARŁY JAKO BISKUPA KIJOWSKIEGO

Już na samym początku należy zaznaczyć, że w księdze nie odnotowano z tego okresu żadnych czynności, które biskup Tarło wykonywałby na terenie swojej diecezji kijowskiej. Wiąże się to z pewnością z tym, że diecezja kijowska, jedna z największych pod względem terytorialnym w Rzeczypospolitej, po pokoju Grzymułtowskiego z 1686 r. znalazła się w przeważającej mierze w granicach cesarstwa rosyjskiego, a przy Koronie Polskiej pozostała zaledwie jej niewielka część, określana jako jedna dwudziesta jej wcześniejszego obszaru. Poza granicami kraju znalazł się także sam Kijów. W poprzednich dziesięcioleciach, podczas toczących się na tym obszarze walk, wiele kościołów parafialnych uległo zniszczeniu, tak że na początku XVIII w. było ich zaledwie siedem; ponadto istniała pewna liczba kościołów klasztornych niebędących parafialnymi³⁸. Taki w przybliżeniu stan istniał zapewne w czasie, gdy biskupem kijowskim był Jan Tarło. Wzrost liczby kościołów przypada dopiero na czasy jego następcy, Samuela Jana Oźgi (biskup kijowski w latach 1722-1756), kiedy to w 1748 r. w diecezji było już 14 kościołów parafialnych podzielonych na dwa dekanaty: żytomierski i owrucki. Biskup Oźga wybudował również katedrę w Żytomierzu³⁹. Specyfikę diecezji ukazują jej powierzchnia oraz wielkość parafii. Po 1686 r., pomimo utraty ogromnej części terytorium, obszar diecezji wynosił ponad 63 tys. kilometrów kw.⁴⁰ Skoro zatem na początku XVIII w. było tam, jak wspomniano, siedem kościołów parafialnych, jeden przypadał średnio na około 9 tys. kilometrów kw. Pomijając zniszczenia wojenne, ta rzadka sieć kościołów parafialnych wynikała z niewielkiej liczby ludności rzymskokatolickiej mieszkającej na tych terenach. Stąd też mała była liczba duchownych, wśród których z pewnością część stanowili zakonnicy w klasztorach, gdzie zawsze obsada była przynajmniej kilkuosobowa. Taki to obszar przypadł Janowi Tarle, gdy w grudniu 1718 r. otrzymał prekonizację na biskupstwo kijowskie.

Sytuację biskupów kijowskich przełomu XVII i XVIII w. krótko a dosadnie scharakteryzował J. Bartoszewicz: *Koczowali biskupi z miejsca na miejsce i prędko jeden po drugim łapali lepsze krzesła [...]*⁴¹. Jan Tarło jako biskup kijowski też „koczował”, wykonywał bowiem czynności biskupie na terytorium

³⁸ X. K[arol] N[iedziałkowski], *Kijowskie biskupstwo*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 10, Warszawa 1877, s. 331, 344.

³⁹ Tamże, s. 331-332, 344; T. Długosz, *Z dziejów biskupstwa kijowskiego*, „Collectanea Theologica”, R. 13: 1932, z. 1-2, s. 80.

⁴⁰ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006, s. 92.

⁴¹ Jul[ian] B[artoszewicz], *Biskupstwo kijowskie*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 3, Warszawa 1860 (reprint: Warszawa 1984), s. 623.

diecezji krakowskiej i sam najpewniej mieszkał w Krakowie, gdzie posiadał własne rezydencje jako archidiakon w kapitule katedralnej i dziekan kolegiaty Wszystkich Świętych⁴². Pomimo że analizowana księga nie zawiera wpisu żadnej czynności wykonanej na terenie diecezji kijowskiej, nie można wykluczyć, że może jednak swoją diecezję odwiedzał. Okres, gdy był biskupem kijowskim, jest stosunkowo krótki i obejmuje czas od grudnia 1718 (sakra w kwietniu roku następnego) do marca 1723 r., a zatem cztery lata i trzy miesiące. Kalendarium jego czynności biskupich, sporządzone na podstawie omawianej księgi, pozwala zauważyć, że pomiędzy zapisanymi czynnościami każdego roku zdarzały się kilkutygodniowe przerwy, w których mógł odbywać podróż do swojej diecezji. Przerwy te mogły być jednak spowodowane innymi przyczynami, np. uczestnictwem w obradach sejmu lub chorobą. Ponadto nie można wykluczyć, że luki takie powstały na skutek niezapisania jakichś czynności wykonanych na terenie diecezji krakowskiej.

Konsekracja biskupia

Konsekracja⁴³ biskupia Franciszka Kraszkowskiego jest jedyną, w której Jan Tarło uczestniczył jako konsekrator w okresie, gdy był biskupem kijowskim. Jest to zarazem jedna z nielicznych czynności, których w tym czasie był szafarzem poza terytorium diecezji krakowskiej; poza tym jedynie dwa dni wcześniej (4 lutego 1720) za licencją ordynariusza miejsca, czyli biskupa poznańskiego, udzielił niższych święceń w kolegiacie warszawskiej, a w październiku 1722 r., również w Warszawie, był szafarzem święceń w kościele św. Krzyża (8 października) oraz w kościele kapucynów (15 października)⁴⁴. W jednym i drugim przypadku powodem jego pobytu w Warszawie był zapewne udział w obradach sejmu⁴⁵.

⁴² Poprzednicy Tarły na biskupstwie kijowskim w II połowie XVII i na początku XVIII wieku najczęściej przebywali w Lublinie albo Warszawie „niemal w charakterze biskupów tytularnych”. Por. X. K[arol] N[iedziałkowski], *Kijowskie biskupstwo*, s. 344; B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce [1572-1696]*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań–Warszawa 1974, s. 247.

⁴³ Aktualnie, po soborze watykańskim II, wszelkie czynności określane w języku łacińskim jako *consecratio*, należy oddawać po polsku słowem „święcenia” (biskupa lub prezbitera), „dedykacja” (kościół lub ołtarz) lub „błogosławieństwo” (olejów świętych, dzwonów), zachowując termin „konsekracja” wyłącznie w odniesieniu do Eucharystii i ewentualnie do poświęcenia dzievic (o czym daje wykład: M. Pisarzak, *Błogosławieństwo i poświęcenie kościoła*, „Anamnesis” 10 (2004), nr 2 (37), s. 72-74). Ponieważ niniejsze opracowanie dotyczy czasów wcześniejszych, nie stosujemy w nim zasad dziś obowiązujących, lecz terminologię używaną dawniej, mającą długotrwałą i ugruntowaną tradycję.

⁴⁴ AAP, sygn. ASO 7, k. 4v, 5v, 10v, 12v, 16v, 18r, 22v, 28v, 30r, 35v, 42v, 49r.

⁴⁵ Zob. *Chronologia sejmów polskich 1493-1793*, zestawił i wstępem opatrzył W. Konopiński, Kraków 1948, s. 161.

Tab. 1. Konsekracja biskupia z udziałem J.J. Tarły jako biskupa kijowskiego

Data	Miejsce	Konsekrowany	Główny konsekurator	Współkonsekratorzy
6 II 1720	Warszawa kolegiata	Franciszek Kraszkowski sufragan gnieźnieński	Krzysztof Szembek biskup przemyski	Jan Joachim Tarło biskup kijowski Stefan Rupniewski biskup kamieniecki

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 56r.

Franciszek Kraszkowski⁴⁶ został sufraganem gnieźnieńskim pod koniec rządów arcybiskupa Stanisława Szembeka (zm. 3 sierpnia 1721), a zarazem po długim okresie, gdy w archidiecezji gnieźnieńskiej sufragan prawdopodobnie nie był obecny, bowiem poprzedni, Stefan Mdzewski, związany ze stronnictwem i domem Stanisława Leszczyńskiego, przynajmniej jakiś czas przebywał na Śląsku⁴⁷. Dopiero po śmierci Mdzewskiego, która nastąpiła 16 maja 1718 r., arcybiskup podjął kroki zmierzające do ustanowienia nowego sufragana. Kraszkowski pełnił tę funkcję w archidiecezji gnieźnieńskiej do śmierci (zm. 20 grudnia 1731⁴⁸). Głównym konsekratorem w tym obrzędzie był biskup przemyski Krzysztof Szembek, przyrodni brat prymasa Stanisława Szembeka, który Kraszkowskiego przybrał na swego sufragana⁴⁹. Inne dane o konsekracji Franciszka Kraszkowskiego podaje Jan Korytkowski w swoim dziele *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*. Pisze mianowicie, że konsekracja odbyła się w grudniu 1719 r. w kolegiacie warszawskiej podczas trwania sejmu, a głównym konsekratorem był jakoby sam prymas Stanisław Szembek⁵⁰. Kwestia wymaga wyjaśnienia.

Poświęcenie kamienia węgielnego pod budowany kościół

Jeden tylko raz w księdze odnotowano, że Jan Joachim Tarło jako biskup kijowski poświęcił kamień węgielny nowo wznoszonego kościoła. Ceremonia miała miejsce w Młodzawach.

⁴⁶ Franciszek Kraszkowski (1657-1731), pleban w Parznie, dziekan i oficjał kaliski, kanonik wieluński, kanonik gnieźnieński, opat Witowski, archidiakon gnieźnieński, biskup tyt. dardanieński i sufragan gnieźnieński 1719, wikariusz generalny i oficjał. Por. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 2, Gniezno 1883, s. 361, 363-364.

⁴⁷ Stefan Mdzewski (ok. 1653-1718), dominikanin (imię zakonne Antonin), biskup tytularny kalamaceński i sufragan łucki 1690, następnie gnieźnieński 1699. J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, s. 608; S. Michalkiewicz, R. Świętochowski, *Mdzewski Stefan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 20, Wrocław i in. 1975, s. 352-353.

⁴⁸ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, s. 363.

⁴⁹ L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 4, s. 112.

⁵⁰ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, s. 363.

Tab. 2. Poświęcenie kamienia węgielnego nowego kościoła przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Data	Miejscowość	Właściciel dóbr
24 IV 1720	Młodzawy (Młodzowy)	Józef Myszkowski margrabia na Książu i Mirowie kasztelan sandomierski

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 58r.

Młodzawy (dawniej Młodzowy) były siedzibą parafii w dekanacie Sokolina (prepozytura wiślicka w diecezji krakowskiej)⁵¹ i bezpośrednio graniczyły z parafią Chroberz, gdzie biskup Tarło posiadał w tym czasie prepozyturę. W zapisie księgi wieś została określona jako dziedziczna margrabiego Józefa Myszkowskiego, którego W. Dworzaczek podaje jako Józefa Władysława (zm. 1727), VII ordynata pińczowskiego, kasztelana sandomierskiego i starostę lanckorońskiego⁵².

Konsekracje kościołów

We wrześniu 1720 r. biskup Tarło dokonał konsekracji dwóch kościołów należących do dekanatu Nowy Sącz (archidiakoniat nowosądecki w diecezji krakowskiej), oddalonych od siebie o kilka kilometrów. Najpierw przybył do Łącka i tam 16 czerwca konsekrował kościół parafialny pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Chrzciciela⁵³ (inną datę konsekracji kościoła zamieszczono na stronie internetowej parafii: 20 stycznia 1720 r.⁵⁴, a według *Encyklopedii katolickiej* świątynia miał otrzymać tytuł św. Jana Chrzciciela i św. Michała Archanioła⁵⁵). Tego samego dnia oraz w dniach następnym dokonał kilku innych czynności w tymże kościele, jak również w dwóch kościołach filialnych, o czym będzie mowa niżej.

Stamtąd udał się do Łukowicy, gdzie 23 czerwca konsekrował świątynię parafialną pw. św. Michała Archanioła. Dzień obchodu rocznicy konsekracji wyznaczył na drugą niedzielę po Wielkanocy. Wezwanie tego kościoła zapisano

⁵¹ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 267. – Obecnie parafia Młodzawy należy do dekanatu Pińczów w diecezji kieleckiej, a kościół parafialny nosi wezwanie Ducha Świętego i Matki Bożkiej Bolesnej. Został wybudowany w latach 1716-1740 wg projektu K. Bażanki, konsekrowany w 1769. Jak fundatorów literatura podaje Michała i Teresę Kępskich, dzierżawców dóbr Kozubów. Zob. J. Koziej, *Młodzawy*, [w:] *Encyklopedia katolicka* (dalej: EK), t. 12, Lublin 2008, kol. 1389.

⁵² W. Dworzaczek, *Genealogia*, tab. 130.

⁵³ Łącko (obecnie w diecezji tarnowskiej) od XIII do XVIII w. było własnością klasztoru klarysek w Starym Sączu. Kościół wzniesiony w 1 połowie XVIII w. istnieje do dzisiaj, został rozbudowany w latach 1930-1935. Por. M. Wrzeszcz, *Łącko*, [w:] EK, t. 11, Lublin 2006, kol. 447.

⁵⁴ <http://parafia.elacko.pl/o-parafii/historia/> [dostęp: 6.04.2017].

⁵⁵ Por. M. Wrzeszcz, *Łącko*, kol. 447.

w księdze zapewne błędnie, gdyż w literaturze figuruje on jako noszący tytuł św. Andrzeja Apostoła⁵⁶.

Tab. 3. Kościoły konsekrowane przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Data	Miejscowość	Kościół	Wezwanie	Inne informacje
16 VI 1720	Łącko wieś diecezja krakowska	murowany (parafialny)	NMP i św. Jana Chrzcziciela	
23 VI 1720	Łukowica wieś diecezja krakowska	parafialny	św. Michała Archanioła	obchód rocznicy poświęcenia: niedziela 2 po Wielkanocy
21 IX 1721	Andrychów (Jędrzyków) wieś diecezja krakowska	filialny w parafii Wieprz murowany	św. Michała Archanioła	
wrzesień 1721	Brzesko Stare (<i>Antiqua Brzeszko</i>)	parafialny	św. św. Piotra i Pawła Apostołów	

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 59r.

Rok później, we wrześniu 1721 r., Tarło dokonał konsekracji dwóch kolejnych kościołów w diecezji krakowskiej. Dnia 21 września został przez niego konsekrowany kościół w Andrychowie (nazwa figurująca w zapisach księgi Tarły: Jędrzychów względnie Jędrzyków). Wieś ta należała wówczas do parafii Wieprz w dekanacie Zator (archidiakoniat krakowski) i posiadała kościół w randze filialnego w stosunku do macierzystej parafii w Wieprzu⁵⁷. Informację o konsekracji podaje również A. Zwoliński w monografii Andrychowa, gdzie pisze, że odbyła się w tymże roku 1721 „w Niedzielę 15 po Zesłaniu Ducha Świętego”, co oznaczałoby, że było to 14 września. Chyba jednak zachodzi tu pomyłka i może chodzić o 15 niedzielę po Trójcy św., a ta w 1721 r. przypadała 21 września⁵⁸. Kościół andrychowski był murowany. Księga czynności biskupa Tarły podaje, że świątynia nosiła wezwanie św. Michała Archanioła, jednak w źródłach XVIII-wiecznych oraz w literaturze jako patron jest podawany św. Maciej Apostoł⁵⁹. Albo zatem mogła

⁵⁶ Najstarsze wzmianki o kościele parafialnym pw. św. Andrzeja w Łukowicy (obecnie diecezja tarnowska) pochodzą z lat 1325-1327, a obecnie istniejąca świątynia została zbudowana w latach 1693-1697 z fundacji Hieronima Sędzimiry; jest to obiekt drewniany. Por. K. Małyż, *Łukowica*, [w:] EK, t. 11, kol. 633; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 258.

⁵⁷ AAP, sygn. ASO 7, k. 59r; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 254.

⁵⁸ A. Zwoliński, *Miasto Ankwiczów. Z dziejów Andrychowa*, Kraków 1993. s. 11 (Tu Jan Tarło nazwany arcybiskupem krakowskim!).

⁵⁹ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 254; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 487; A. Zwoliński, *Miasto Ankwiczów*, s. 45.

dość wcześniej nastąpić zmiana patrocinium, albo – co bardziej prawdopodobne – w księdze Tarły zapisano informację błędną.

W tym samym miesiącu biskup konsekrował kościół parafialny w Brzesku Starym (miejscowość zapisana jako *Antiqua Brzeszko*; parafia w dekanacie Wiotów w archidiakonacie krakowskim⁶⁰), przy czym w księdze nie podano daty dziennej. Ponieważ zapis ten został umieszczony po informacji o konsekracji kościoła w Andrychowie, która odbyła się 21 września (była to niedziela), można przypuszczać, że obrzęd w Brzesku Starym mógł mieć miejsce w następną niedzielę, a zatem 28 września. Kościół w Brzesku Starym nosił wezwanie świętych Apostołów Piotra i Pawła.

Poświęcenie kościołów

W osobnym dziale księgi zostało odnotowane poświęcenie kościołów (*benedictio*), a więc czynność co do istoty podobna do konsekracji (*consecratio*), ale prostsza, o niższej randze, której mógł dokonać biskup lub upoważniony kapłan⁶¹. Jako pierwsza tego rodzaju czynność została odnotowana w przypadku benedykcji Domku Loretańskiego przy kościele kapucynów w Krakowie, której Tarło dokonał 14 maja 1719 r. Józef Marecki w swoim opracowaniu o Domku Loretańskim u krakowskich kapucynów podaje informacje odmienne: jego poświęcenie odbyło się 5 maja 1719 r., a czynności miał dokonać nie Jan Joachim, lecz Piotr Tarło⁶².

Tab. 4. Kościoły poświęcone przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Data	Miejscowość	Kościół	Wezwanie
14 V 1719	Kraków przy kościele kapucynów	Domek Loretański	Najśw. Maryi Panny
16 VI 1720	Łącko wieś diecezja krakowska	filialny	św. Antoniego
(16? VI 720)	Łącko, jw.	filialny	św. Mikołaja

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 69r.

⁶⁰ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 253.

⁶¹ X. S[tanisław] J[amiolkowski], *Kościół (poświęcenie kościoła)*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 11, Warszawa 1878, s. 290; A. Żądło, *Poświęcenie*, [w:] *EK*, t. 16, Lublin 2012, kol. 96-97.

⁶² J. Marecki, *Domek loretański przy klasztorze Kapucynów w Krakowie*, „*Studia Franciszkańskie*”, t. 5, 1992, s. 256. – O tymże Domku Loretańskim zob. także: A. Kuztelski, Z. Kurzawa, *Kult loretański w sztuce Rzeczypospolitej (koniec XVI – początek XIX w.)*, Poznań 2012, s. 220-224.

Kolejne informacje o benedykcji kościołów odnoszą się do dwóch świątyń w miejscowości (albo przynajmniej w parafii) Łącko. Podczas pobytu w tej parafii w czerwcu 1720 r. biskup Tarło, oprócz konsekracji świątyni parafialnej, według omawianej księgi poświęcił dwa kościoły filialne: jeden pw. św. Antoniego (Opata), drugi pw. św. Mikołaja. Były to obiekty drewniane. Ponieważ oprócz tych czynności w trzech kościołach biskup dokonał wówczas poświęcenia ołtarzy i dzwonów, można przypuszczać, że nie wszystkie odbyły się tego samego dnia. W księdze zapisano, że poświęcenie kościoła filialnego św. Antoniego nastąpiło 16 czerwca (a więc w ten sam dzień, co konsekracja świątyni parafialnej), natomiast w przypadku benedykcji kościoła św. Mikołaja daty tej nie powtórzono, lecz użyto sformułowania: *Item ibidem*. Wizytacja z 1728 r. stwierdziła istnienie w parafii Łącko, poza kościołem parafialnym, dwóch obiektów sakralnych. Nie nazywała ich jednak kościołami filialnymi, lecz kaplicami. Jedna z nich nosiła wezwanie św. Antoniego Pustelnika (Opata), była drewniana i konsekrowana, natomiast patronką drugiej była św. Anna (a zatem nie św. Mikołaj). Kaplica św. Anny była już wtedy pozbawiona wyposażenia i znajdowała się w stanie początkowej ruiny⁶³.

Konsekracja ołtarzy stałych

Analizując informacje o konsekracji ołtarzy stałych (*altaria fixa*), można wyodrębnić najpierw grupę ołtarzy w kościołach, które biskup Tarło konsekrował lub błogosławił. Tak było w Domku Loretańskim u kapucynów w Krakowie (14 maja 1719), w Łącku (w kościele parafialnym 16 czerwca 1720, w kościele filialnym św. Antoniego 19 czerwca 1720 i być może tego samego dnia w drugim kościele filialnym), w Łukowicy (w kościele parafialnym 23 czerwca 1720), w Andrychowie (Jędrzychowie) w kościele filialnym należącym do parafii Wieprz we wrześniu 1721 r. i w Brzesku Starym (w kościele parafialnym) również we wrześniu 1721 r. Drugą grupę stanowią ołtarze w innych kościołach: w Chrobrzu, Czernej, Wieliczce i Liszkach. W Chrobrzu (dekanat Sokolina) biskup Tarło posiadał prepozyturę kościoła parafialnego⁶⁴. Podobnie parafialny był kościół w Liszkach (dekanat Nowa Góra), sąsiadujących z beneficjum Tarły w Morawicy⁶⁵. Natomiast dwa pozostałe kościoły z tej grupy należały do zakonów: w Wieliczce do reformatów⁶⁶, a w Czernej do karmelitów bosych. Odnos-

⁶³ B. Kumor, *Archidiakonat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce (ciąg dalszy)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 9, 1964, s. 95.

⁶⁴ J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej*, s. 305.

⁶⁵ Tamże, s. 92; por. także: S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 137.

⁶⁶ Skądinąd znana jest informacja (o czym wspomniano wyżej), że tego samego dnia, w którym u reformatów w Wieliczce zostały poświęcone ołtarze, biskup Tarło dokonał konsekracji tamtejszego zakonnego kościoła, czego jednak nie zapisano w księdze jego czynności. Por. <http://www.franciszkaniewieliczka.pl/?nazwa=historia1> [dostęp: 8.04.2017].

nie do konsekracji ołtarza bł. Jana od Krzyża u karmelitów bosych w Czernej Benignus J. Wanat, autor dwóch tekstów o tamtejszym eremie, podaje inne daty: raz 17 lipca 1720 r.⁶⁷, a drugi raz 17 grudnia tegoż roku⁶⁸.

Tab. 5. Ołtarze stałe konsekrowane przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Data	Miejscowość	Kościół	Ołtarze	Inne informacje
14 V 1719	Kraków	Domek Loretański przy kościele kapucynów	jeden: – Najśw. Maryi Panny	w ołtarzu zostały umieszczone relikwie św. św. Wincentego i Dionizego Męczenników
14 VIII 1719	Chroberz diecezja krakowska	parafialny	trzy: – Wniebowzięcia NMP (wielki) – Niepokalanego Poczęcia NMP (po stronie Epistoły) – Jezusa Ukrzyżowanego (po stronie Ewangelii)	relikwie św. św. Teodora i Kandyda Męczenników
16 VI 1720	Łącko wieś diecezja krakowska	(parafialny)	cztery: – Najśw. Maryi Panny – św. Anny – św. Antoniego – św. Rocha	relikwie św. św. Waleriana i Walentyny Męczenników
19 VI 1720	Łącko jw.	św. Antoniego (filialny)	wielki	(data dzienna wątpliwa, może powinno być: 16)
[19 VI 1720]	Łącko jw.	św. Mikołaja (filialny)	wielki	(data dzienna wątpliwa, może powinno być: 16)
23 VI 1720	Łukowica (Łukowice) wieś diecezja krakowska	(parafialny) św. Michała Archanioła)	trzy: – Najśw. Maryi Panny (wielki) – św. Anny – św. Anny [sic]	relikwie św. św. Waleriana i Walentyny Męczenników
25 IX 1720	Czerna (Czerno)	w eremie karmelitów bosych	jeden: – bł. Jana od Krzyża	relikwie św. św. Walentyny i Sekundy Męczennic

⁶⁷ B.J. Wanat, *Zakon karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Kraków 1979, s. 307.

⁶⁸ B.J. Wanat, *Maryjne sanktuarium karmelitów bosych w Czernej. Przewodnik*, Kraków 1992, s. 99.

Data	Miejscowość	Kościół	Ołtarze	Inne informacje
28 VIII 1721	Wieliczka	reformatów	siedem (bez podania tytułów)	
wrzesień 1721	Andrychów (Jędrzychow) wieś	(filialny w parafii Wieprz)	trzy (bez podania tytułów)	
wrzesień 1721	Brzesko Stare (<i>Antiqua Brzeszko</i>)	parafialny	cztery (bez podania tytułów)	
<i>Dominica proxima post festum S. Michaelis</i> (5 X 1721)	Liszki wieś diecezja krakowska		cztery (bez podania tytułów)	

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 61r-63r.

Najwięcej ołtarzy stałych biskup Tarło konsekrował w kościele reformatów w Wieliczce (7), po cztery w kościołach parafialnych w Łącku, Brzesku Starym i Liszkach, po trzy w kościołach parafialnych w Chrobrzu i Łukowicy oraz w kościele filialnym w Jędrzychowie. W pozostałych czterech świątyniach konsekrował po jednym ołtarzu (w Domku Loretańskim w Krakowie u kapucynów, w kaplicy kościoła w eremie karmelitów bosych w Czernej i w dwóch kościołach filialnych w parafii Łącko). Patrocinia ołtarzy zostały zapisane tylko dla pięciu (z 11) kościołów. Przeważały wezwania maryjne (kapucyni Kraków, Chroberz – 2 ołtarze, Łącko, Łukowica), trzy ołtarze otrzymały wezwanie św. Anny (Łącko i 2 w Łukowicy), a pozostałe wezwania występują tylko jeden raz: Jezusa Ukrzyżowanego (Chroberz), św. Antoniego (Łącko), św. Rocha (Łącko), bł. Jana od Krzyża (Czerna). W przypadku pięciu kościołów odnotowano w księdze imiona świętych, których relikwie zostały umieszczone w konsekrowanych ołtarzach. W każdym z nich umieszczono relikwie dwóch świętych męczenników: Wincetego i Dionizego (Domek Loretański Kraków), Teodora i Kandyda (Chroberz), Waleriana i Walentyny (Łącko, Łukowica), Walentyny i Sekundy (Czerna).

Konsekracja portatyli

Altaria portatilia, czyli ołtarze przenośne, to w istocie kamienie portatylowe z relikwiami świętych męczenników, zwane krótko portatylami, umieszczane w mniejsze ołtarzy niekonsekrowanych⁶⁹. W czasie sprawowania Mszy św. patena i kielich powinny być ustawione na portatyli.

⁶⁹ Por. *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 1201.

Tab. 6. Portatyłe konsekrowane przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Data	Miejscowość	Liczba i miejsce przeznaczenia portatyli	Inne informacje
22 IX 1719	Bodzentyn (Bodzantin) diecezja krakowska	dwa: jeden dla kościoła w Bodzentyń jeden dla kościoła Piekoszowie	w portatyłach zostały umieszczone relikwie św. św. Teodora i Kandyda Męczenników
8 III 1720	Kraków katedra	szesnaście	relikwie św. św. Walentyny i Deodaty Męczennic
16 VI 1720	Łącko wieś diecezja krakowska	jeden w kościele filialnym św. Wawrzyńca (tytuł kościoła zapewne błędnie podany; raczej powinno być: św. Mikołaja albo św. Antoniego)	
22 VI 1722	Kraków katedra	dwadzieścia	

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 64r.

Biskup Tarło dokonał konsekracji portatyli w kościele w Bodzentyń⁷⁰ (dawniej Bodzantin, w aktach Bodzantin; dekanat *loco*, w prepozyturze kieleckiej, 22 września 1719), w jednym z kościołów filialnych w Łącku (16 czerwca 1720) oraz dwukrotnie w katedrze krakowskiej (8 marca 1720 i 22 czerwca 1722). W Bodzentyń konsekrowane zostały dwa portatyłe: jeden dla miejscowego kościoła, a drugi dla kościoła w Piekoszowie (dekanat Małogoszcz), gdzie wcześniej Tarło posiadał beneficjum, o czym wspomina Ludwik Łętowski⁷¹. Pomimo że Bodzentyń należał do diecezji krakowskiej, a Piekoszów do archidiecezji gnieźnieńskiej, miejscowości te oddzielała stosunkowo niewielka odległość około 35 kilometrów. Gdy chodzi o wyżej wyszczególniony w tabeli kościół filialny w Łącku, księga podaje, że nosił on wezwanie św. Wawrzyńca. Jest to najpewniej informacja błędna, gdyż w tej miejscowości oprócz świątyni parafialnej istniały dwa kościoły filialne: jeden św. Antoniego Opata, a drugi św. Mikołaja (to wezwanie – jak już wspomniano wyżej – należy przyjąć z tym zastrzeżeniem, że chodzi tu najpewniej o kościół albo raczej kaplicę pw. św. Anny) i trudno przypuszczać, żeby istniał tam jeszcze trzeci kościół filialny, zresztą nie wymienia

⁷⁰ Parafia w Bodzentyń powstała przed 1355, a pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1357. Kościół nosił wezwanie Wniebowzięcia NMP i (przynajmniej okresowo) św. Stanisława Biskupa. Por. B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 218, 448; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 242.

⁷¹ L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, s. 139.

takiego opracowany gruntownie *Atlas Kościoła łacińskiego* Stanisława Litaka⁷² ani wizytacja z 1728 r.⁷³, a zatem informacja może dotyczyć prawdopodobnie jednej z dwóch wymienionych świątyń filialnych. Tu biskup konsekrował jeden portatył. Natomiast podczas dwóch takich czynności dokonanych w katedrze krakowskiej konsekrowana została znaczna liczba portatyli: za pierwszym razem 16, a za drugim 20. Z pewnością te tak liczne portatyły zostały następnie przekazane do różnych kościołów znajdujących się na terenie tej rozległej diecezji.

Poświęcenie dzwonów

Poświęcenie dzwonów zostało odnotowane w księdze siedmiokrotnie. Dwa razy biskup Tarło święcił je przy okazji konsekracji kościoła. Miało to miejsce w wielokrotnie wyżej wymienianym Łącku (16 czerwca 1720) i w Andrychowie (Jędrzychowie; 22 września 1721). W pierwszym przypadku konsekrowany był jeden dzwon, zapewne dla kościoła parafialnego, choć w miejscowości tej były w tym samym czasie benedykowane dwa kościoły filialne. Natomiast w Andrychowie tamtejszy kościół filialny należący do parafii Wieprz otrzymał wówczas cztery dzwony.

Tab. 7. Dzwony poświęcone przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Data	Miejscowość	Liczba i miejsce przeznaczenia dzwonów	Inne informacje
11 IX 1719	Kłobuck diecezja krakowska	siedem (zapewne wszystkie dla miejscowego kościoła)	
16 VI 1720	Łącko wieś diecezja krakowska	jeden (zapewne dla miejscowego kościoła parafialnego; ponadto istniały tam dwa kościoły filialne)	
22 XI 1720	Częstochowa Jasna Góra	jeden	na cześć św. Klemensa
14 III 1721	Kraków kościół kapucynów	cztery	
25 V 1721	Kraków katedra	jeden dla kościoła reformatów konwentu krakowskiego	
22 IX 1721	Andrychów (Jędrzychow) wieś	cztery dla miejscowego kościoła filialnego (w obrębie parafii Wieprz)	
16 V 1722	Kraków katedra	jeden dla kościoła parafialnego w Rogowie	

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 67r-v.

⁷² S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 258.

⁷³ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki*, s. 95.

Ponadto biskup Tarło 11 września 1719 r. konsekrował siedem dzwonów w Kłobucku (dekanat Lelów, prepozytura Pilica w diecezji krakowskiej)⁷⁴, 22 listopada 1720 r. jeden dzwon u paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie oraz 14 marca 1721 r. cztery dzwony w kościele kapucynów w Krakowie. Dwukrotnie dokonał tej czynności w katedrze krakowskiej: dnia 25 maja 1721 r. poświęcił dzwon dla kościoła reformatów w Krakowie, a 16 maja 1722 r. jeden dla kościoła parafialnego w Rogowie („*ad usum ecclesiae parochialis Rogoviensis*”⁷⁵), przy czym chodzi tu najpewniej o parafię Rogów w dekanacie Opatowiec w archidiaconacie krakowskim⁷⁶. Jedyne w przypadku Jasnej Góry zostało podane imię dzwonu; został on poświęcony na cześć św. Klemensa.

Tonsura i święcenia

Najwięcej miejsca w księdze czynności biskupich Jana Joachima Tarły zajmują zapisy dokumentujące udzielanie tonsury i poszczególnych stopni święceń⁷⁷. Dotyczy to zarówno czasu, gdy był biskupem kijowskim, jak i po przeniesieniu na biskupią stolicę poznańską. Jako biskup kijowski także w przypadku szafarstwa święceń działał prawie wyłącznie na terytorium diecezji krakowskiej; poza nią jedynie trzy razy udzielił święceń w Warszawie, a więc w diecezji poznańskiej (której miał stać się ordynariuszem w niedalekiej przyszłości). Udzielenia święceń na terenie diecezji kijowskiej, jak już wcześniej powiedziano o wszystkich rodzajach czynności biskupich, w omawianej księdze nie znajdujemy. Ordynując kandydatów do kapłaństwa na terenie obydwóch obcych diecezji (krakowskiej i poznańskiej), Tarło miał niezbędne upoważnienia ordynariuszy miejsc, co niejednokrotnie zostało odnotowane⁷⁸.

⁷⁴ Kościół parafialny pw. św. Marcina w Kłobucku według Długosza miał powstać już w 1144, ale pewne informacje o nim są późniejsze. W 1454 świątynię przekazano kanonikom regularnym laterańskim z krakowskiej kongregacji Bożego Ciała. Księga Tarły nie zaznacza wprost, czy wszystkich siedem konsekrowanych dzwonów było przeznaczonych dla tej świątyni. Por. B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 188; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 262, 412; J. Związek, *Kłobuck*, [w:] EK, t. 9, Lublin 2002, kol. 186.

⁷⁵ AAP, sygn. ASO 7, k. 67v.

⁷⁶ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 249.

⁷⁷ W niniejszym opracowaniu (zarówno w odniesieniu do okresu kijowskiego, jak i poznańskiego) zajmujemy się jedynie liczbą obrzędów święceń oraz miejscem ich sprawowania, natomiast pominięta zostaje liczba ordynowanych. To ostatnie zagadnienie wymaga oddzielnych badań, a jego wyniki zostaną przedstawione w osobnym opracowaniu.

⁷⁸ Np. „*de licentia Illustrissimi Lociordinarij*”; „*de licentia Illustrissimi Domini Stanislai Hosij episcopi Uticensis suffraganei et custodis Praemislensis canonici ac sede vacante episcopatus Cracoviensis administratoris generalis*”, AAP, sygn. ASO 7, k. 4r-v.

Tab. 8. Liczba obrzędów święceń sprawowanych przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Rok	Liczba obrzędów
1719 (od dnia konsekracji biskupiej 23 IV)	15
1720	6
1721	16
1722	17
1723 (do daty prekonizacji papieskiej na biskupstwo poznańskie 15 III)	1
Ogółem	55

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 4r-5v, 10r-12r, 16r-18r, 22r-24r, 28r-30r, 34r-35v, 41r-42v, 48r-49r.

Z powyższego zestawienia wynika, że w latach 1719, 1721 oraz 1722 biskup Tarło udzielał święceń 15-17 razy każdego roku. Ta działalność była szczególnie natężona w pierwszym roku, czyli 1719, gdyż mógł ją zacząć dopiero po swojej konsekracji biskupiej w trzeciej dekadzie kwietnia, a więc owych 15 obrzędów święceń zostało dokonanych w okresie zaledwie ośmiu miesięcy. Wyraźnie mniej takich obrzędów odbyło się w 1720 r. (6). Początek roku 1723 to z kolei czas, gdy biskup Tarło miał już nominację królewską na biskupstwo poznańskie i miał za sobą elekcję na nie ze strony poznańskiej kapituły. Niemniej realizował jeszcze ustalone zapewne wcześniej plany i udzielił święceń w kościele w Morawicy w diecezji krakowskiej. Dodać jednak trzeba, że nawet po wydaniu bulli translacyjnej (15 marca), ale może przed jej otrzymaniem, biskup Tarło jeszcze raz udzielał święceń we wspomnianym kościele w Morawicy, a ponadto nawet gdy przez pełnomocnika objął już rządy w diecezji poznańskiej (29 kwietnia), dokonał benedykcji dzwonów w kościele w Żywcu. Tych dwóch czynności nie ujmujemy jednak w badaniu okresu kijowskiego biskupstwa Tarły.

Dla sześciu obrzędów księga nie podaje miejscowości, w której się one odbyły. Jest bardzo prawdopodobne, że miejscem tym był Kraków, gdzie biskup Tarło z całą pewnością mieszkał. Interesującymi nas tutaj danymi dysponujemy w przypadku 49 obrzędów (89%). Najczęściej obrzędy święceń udzielanych przez biskupa Tarłę odbywały się w Krakowie. W różnych kościołach tego miasta biskup ordynował kandydatów do kapłaństwa 35 razy, co stanowi około 71% tych obrzędów, których miejsce jest znane. Z kościołów krakowskich pierwsze miejsce zajmuje katedra (14 obrzędów), a dwa następne kościół jezuitów pw. św. św. Piotra i Pawła (7) i kościół wizytek (4). Dwukrotnie święcenia zostały udzielone w kościele reformatów i w kaplicy domu księży misjonarzy na Stradomiu. Jeden raz biskup udzielał święceń w kościołach: klarysek pw. św. Andrzeja, franciszkanów konwentalnych, jezuitów pw. św. Barbary. Poza tym w jednym przy-

Tab. 9. Miejsce obrzędów święceń sprawowanych przez J.J. Tarłę jako biskupa kijowskiego

Miejscowość	Kościół	Liczba obrzędów
Kraków	ogółem	35
	katedra	14
	św. św. Piotra i Pawła, jezuici	7
	wizytki	4
	kaplica Misjonarzy na Stradomiu	2
	reformaci	2
	św. Andrzeja, klaryski	1
	jezuici (bez określenia kościoła)	1
	św. Barbary, jezuici	1
	franciszkanie konwentualni	1
	brak informacji	2
Częstochowa	Jasna Góra, paulini	4
Warszawa	ogółem	3
	kolegiata św. Jana Chrzciciela	1
	kapucyni	1
	św. Krzyża	1
Pińczów	reformaci	2
Bielany	na Srebrnej Górze	1
Kłobuck		1
Łącko		1
Morawica		1
Tyńiec		1
Brak nazwy miejscowości		6
Ogółem		55

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 4r-5v, 10r-12r, 16r-18r, 22r-24r, 28r-30r, 34r-35v, 41r-42v, 48r-49r.

padku zapisano jako miejsce kościoła jezuitów, ale bez podania jego wezwania (mógł to być kościół św. św. Piotra i Pawła albo kościół św. Barbary).

Każdego roku biskup Tarło wyjeżdżał do Częstochowy, gdzie w kościele na Jasnej Górze święceń wszystkich stopni udzielał paulinom. Obrzędów takich z okresu biskupstwa kijowskiego księga podaje cztery. Trzykrotnie miejscem ordynowania kandydatów do kapłaństwa była Warszawa, a w niej kolegiata pw. św. Jana Chrzciciela, kościół kapucynów i kościół pw. św. Krzyża. Dwa razy miejscem święceń był kościół reformatów w Pińczowie (dekanat Kije w prepozyturze wiślickiej), jeden raz kościół kamedułów na Srebrnej Górze na Bielanach i kościół benedyktynów w Tyńcu. Interesujące jest, że miejscem udzielania święceń były także kościoły w znacznie odległych miejscowościach parafialnych, w których biskup dokonywał innych czynności pontyfikalnych. Tak było w Łącku i Kłobucku, dokąd pospieszyli ordynandi, wiedząc, że biskup będzie tam obecny. W końcu jako miejsce święceń wymienić trzeba niezbyt od Krakowa odległy kościół w Morawicy (dekanat Nowa Góra), w którym biskup Tarło posiadał prepozyturę.

Z powyższej analizy wynika przede wszystkim jeden wniosek. Biskup Jan Joachim Tarło w okresie swego biskupstwa kijowskiego przebywał i działał prawie wyłącznie na terenie diecezji krakowskiej. Jego działalność pozwala na stwierdzenie, że faktycznie pełnił w tym okresie obowiązki niejako sufragana krakowskiego (w znaczeniu dzisiejszego biskupa pomocniczego). Czynności pontyfikalne wszelkiego rodzaju wykonywał, rzecz jasna, z mandatu biskupa zarządzającego aktualnie diecezją krakowską. Czynności wykonywane poza tą diecezją były nieliczne i odbywały się w Warszawie, gdzie z kolei udzielającym delegacji do ich wykonania był biskup poznański.

CZYNNOŚCI PONTYFIKALNE JANA JOACHIMA TARŁY JAKO BISKUPA POZNAŃSKIEGO

Jak już wyżej wspomniano, ustanowienie Jana Tarły biskupem poznańskim składało się z kilku aktów, począwszy od nominacji królewskiej, przez elekcję kapituły, prekonizację papieską, aż po urzędowe objęcie rządów i ingres, który w tym przypadku był prawdopodobnie podwójny, mianowicie najpierw do kolegiaty warszawskiej⁷⁹ (czyli głównego kościoła w mazowieckiej części diecezji poznańskiej), a kilkanaście miesięcy później do kościoła biskupiego w Poznaniu. Jako cezurę oddzielającą okresy biskupstwa kijowskiego i poznańskiego należy z pewnością uznać bullę translacyjną z 15 marca 1723 r., na mocy której objął on rządy w diecezji dnia 29 kwietnia tegoż roku.

Konsekracje biskupów

Księga zawiera sześć wpisów konsekracji biskupich, w których miał udział biskup Tarło jako biskup poznański. Trzy obrzędy konsekracji dotyczyły sufraganów poznańskich i tu Tarło był głównym konsekratorem. Z tych Karol Poniński⁸⁰ otrzymał sakrę w kolegiacie warszawskiej, a Baltazar Wilksycki⁸¹ i Franciszek Kaznowski⁸² w katedrze w Poznaniu. Wśród współkonsekratorów dwukrotnie

⁷⁹ Wskazuje na to zapis o udzieleniu tonsury w kościele pijarów w Warszawie dnia 24 lipca 1723: „*ab Illustrissimo Domino [Joanne Joachimo Tarło] protunc jam episcopo Posnaniensi post ingressum suum*”. AAP, sygn. ASO 7, k. 6r.

⁸⁰ Karol Poniński (1675-1727), prekonizowany biskupem tyt. aradeńskim (*Aradensis*) 19 grudnia 1725, sufragan poznański 1725-1727. *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 94; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 189.

⁸¹ Baltazar Wilksycki (1658-1729), prekonizowany biskupem tyt. eukarpińskim (*Eucarpianensis*) 28 kwietnia 1728, sufragan poznański 1728-1729. *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 196; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 189.

⁸² Franciszek Kaznowski (1673-1731), prekonizowany biskupem tyt. domicyjopolitańskim (*Domitiopolitanus*) 7 września 1729, sufragan poznański 1729-1731. *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 187; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 189.

występuje sufragan gnieźnieński Franciszek Kraszkowski, w którego święceniach biskupich miał udział biskup Tarło jako biskup kijowski. Ponadto funkcję współkonsekratorów pełnili biskupi: plocki Andrzej Stanisław Załuski i kamieniecki Stanisław Józef Hozjusz (później biskup poznański), sufragan wrocławski Franciszek Kobielski oraz mało znany Łukasz Krzysztof Wielowieyski (w księdze brak jego imienia, a nazwisko zapisano w formie: Wielowieyski), biskup tytularny kambysopolitański (*Cambysopolitanus*), który sakrę otrzymał z rąk papieża Benedykta XIII dnia 29 września 1726 r. w Rzymie, a przez około 50 lat aż do śmierci (zm. 19 lutego 1742) był plebanem w swojej dziedzicznej wsi Broniszewice w archidiecezji gnieźnieńskiej, nie pełniąc przy tym funkcji sufragana w jakiejś diecezji⁸³. Wymienieni tu trzej sufragani poznańscy niedługo pełnili po-

Tab. 10. Konsekracje biskupie z udziałem J.J. Tarły jako biskupa poznańskiego

Data	Miejsce	Konsekrowany	Główny konsekrator	Współkonsekratorzy
31 X 1723	Warszawa kościół teatynów	Feliks Kretkowski biskup chełmiński	Vincenzo Santini nuncjusz	Jan Joachim Tarło biskup poznański Adam Rostkowski sufragan łucki
24 II 1726	Warszawa kolegiata	Karol Łodzia Poniński sufragan poznański	Jan Joachim Tarło biskup poznański	Andrzej Stanisław Załuski biskup plocki Stanisław Hozjusz biskup kamieniecki
23 III 1727	Warszawa kościół kapucynów	Michał Kunicki (sufragan krakowski)	Teodor Potocki arcybiskup gnieźnieński	Jan Joachim Tarło biskup poznański Andrzej Załuski biskup plocki
10 X 1728	Poznań katedra	Baltazar Wilksycki sufragan poznański	Jan Joachim Tarło biskup poznański	Franciszek Kraszkowski sufragan gnieźnieński (Łukasz Krzysztof) Wielowieyski (recte: Wielowieyski) biskup tyt. <i>Cambysopolitanus</i>
7 VIII 1729	Warszawa kościół teatynów	Józef (recte: Andrzej) Pruski (sufragan przemyski)	Camillo Paolucci nuncjusz	Jan Joachim Tarło biskup poznański (Stanisław) Hozjusz biskup kamieniecki
20 XI 1729	Poznań katedra	Franciszek Kaznowski sufragan poznański	Jan Joachim Tarło biskup poznański	Franciszek Kraszkowski sufragan gnieźnieński Franciszek Kobielski sufragan wrocławski

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 56r-57v.

⁸³ *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 138; *Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne*

sługiwanie biskupie, gdyż w krótkim czasie zmarli: Poniński zmarł po roku i ośmiu miesiącach od przyjęcia sakry, Wilksycki po ośmiu miesiącach, a Kaznowski po dwóch latach.

W trzech innych obrzędach biskup Tarło był jednym ze współkonsekratorów. W 1723 r. uczestniczył w święceniach biskupa chełmińskiego Feliksa Kretkowskiego⁸⁴, w 1727 r. sufragana krakowskiego Michała Kunickiego⁸⁵, a w 1729 r. sufragana przemyskiego Andrzeja Pruskiego⁸⁶. W przypadku tego ostatniego w księdze podano błędnie imię Józef, data konsekracji jest mocno poprawiana, ale odczytanie jest w pełni możliwe, ponadto nie podano imienia drugiego współkonsekratora (Stanisława Hozjusza), a nazwę tytularnego biskupstwa Andrzeja Pruskiego dopisano później w pozostawionym wolnym miejscu. Te trzy obrzędy konsekracji biskupich odbyły się w Warszawie, a więc na terenie podlegającym biskupowi Tarle jako biskupowi poznańskiemu, jednak nie w kolegiacie warszawskiej, lecz w kościołach zakonnych: sakry Kretkowskiego i Pruskiego u teatynów, a Kunickiego w kościele kapucynów. Głównym konsekratorem w dwóch przypadkach byli kolejno po sobie następujący nuncjusze: Kretkowskiego Vincenzo Santini⁸⁷ (1723), a Pruskiego Camillo Paolucci-Merlini⁸⁸ (1729), natomiast konsekracji Kunickiego przewodniczył arcybiskup gnieźnieński Teodor Potocki.

Konsekracje kościołów

Omówienie tych czynności biskupa Tarły zacząć wypada od konsekracji trzech kościołów zakonnych w Warszawie: jezuitów, bonifratrów i paulinów. Jako chronologicznie pierwsza odbyła się konsekracja kościoła pw. św. św. Franciszka Ksawerego i Stanisława Kostki, należącego do jezuitów prowincji pol-

do dziejów szlachty wielkopolskiej XV-XX w., wyd. Biblioteka Kórnicka PAN, CD, Kórnik-Poznań 1995-1997, Metrykalia katolickie, cz. 8, nr 53180.

⁸⁴ Feliks Kretkowski (1657-1730), prekonizowany biskupem chełmińskim (*Culmensis*) 30 sierpnia 1723. *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 178.

⁸⁵ Michał Kunicki (1698-1751), prekonizowany biskupem tyt. arsinoeńskim (*Arsinoënsis*) 23 grudnia 1726, sufragan krakowski 1726-1751. *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 99; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 2, s. 103.

⁸⁶ Andrzej Pruski (1682-1759), prekonizowany biskupem tyt. taneńskim (*Tanensis*) 28 marca 1729, sufragan przemyski 1729-1759. *Hierarchia catholica*, vol. 5, s. 368; S. Zych, *Pruski Andrzej*, [w:] EK, t. 16, kol. 564.

⁸⁷ Vincenzo Santini (1676-1728), arcybiskup tyt. trapezuntuński 1721, nuncjusz apostolski w Polsce od 1721 (designatio) do 1728; zm. w Warszawie, pochowany tamże u teatynów. *Acta Nuntiaturae Poloniae*, moderatore H.D. Wojtyska, t. 1: *De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, auctore H.D. Wojtyska, Romae 1990, s. 301.

⁸⁸ Camillo Paolucci (Paulucci)-Merlini (1692-1763), arcybiskup tyt. ikonieński 1724, nuncjusz apostolski w Polsce nadzwyczajny 1727, zwyczajny 1728, kardynał 1743; zm. w Rzymie. *Acta Nuntiaturae Poloniae*, t. 1, s. 303.

skiej. Określenie przynależności prowincjalnej jest w tym przypadku ważne dla identyfikacji obiektu. Warszawa w jezuickiej strukturze terytorialnej należała do litewskiej prowincji zakonu i do niej przynależał kościół pw. Narodzenia NMP i św. Ignacego (obecnie noszący wezwanie Matki Boskiej Łaskawej) w bezpośrednim sąsiedztwie kolegiaty św. Jana na Starym Mieście⁸⁹. Jezuici prowincji polskiej natomiast posiadali w Warszawie niewielką placówkę zwaną *terragium* albo *domicilium*, zależną w tym czasie od kolegium w Lublinie, w której mogli zatrzymywać się, przybywając do stolicy w celu załatwienia lub prowadzenia spraw swojej prowincji. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach* podaje, że placówka ta posiadała kaplicę pw. św. Krzyża, wybudowaną w latach 1721-1722 przez ówczesnego biskupa warmińskiego Teodora Potockiego, której poświęcenia 25 października 1722 r. dokonał biskup Piotr Tarło⁹⁰. Informacji tych, zwłaszcza odnośnie do tytułu kościoła i osoby biskupa, nie należy uważać za sprzeczne z zapisem w księdze czynności Jana Joachima Tarły. Możliwe bowiem, że pierwotne wezwanie św. Krzyża przy okazji konsekracji świątyni postanowiono zmienić i dać jej za patronów św. św. Franciszka Ksawerego i Stanisława Kostkę, podkreślając w ten sposób jezuicki charakter tego miejsca; poza tym w Warszawie istniał już jeden, większy i bardziej znany kościół św. Krzyża, należący do księży misjonarzy. Czynność dokonana w październiku 1722 r. przez biskupa Piotra Tarłę, ówczesnego biskupa poznańskiego, który zmarł miesiąc później, była zapewne benedykcją, która umożliwiała rozpoczęcie sprawowania służby Bożej w kościele, którego wyposażenie być może było jeszcze uzupełniane. Kościół ten po kasacie zakonu otrzymał wezwanie św. Andrzeja Apostoła i stał się parafialnym, a w 1819 r. objęły go kanoniczki⁹¹. Zapis w księdze czynności pontyfikalnych Jana Joachima Tarły o konsekracji kościoła dnia 5 listopada 1724 r. potwierdza, że jego fundatorem był Teodor Potocki. Zapisano tam, że to on wznosił tę niewielką świątynię *a fundamentis* i był obecny na uroczystości jej konsekracji już jako arcybiskup gnieźnieński i prymas (przeniesiony na tę stolicę biskupią z Warmii w 1723 r.). Po dokonaniu obrzędu konsekracji biskup Tarło odprawił w kościele śpiewaną Mszę św. pontyfikalną, a kazanie wygłosił kanonik warmiński Kunicki (zapewne Michał, od 1726 r. sufragan krakowski⁹²). Uczestnikami uroczystości byli liczni posłowie i senatorowie.

⁸⁹ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 720.

⁹⁰ Tamże, s. 722.

⁹¹ Tamże.

⁹² B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 103.

Tab. 11. Kościoły konsekrowane przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Data	Miejscowość	Kościół	Wezwanie	Inne informacje
5 XI 1724	Warszawa	jezuitów prowincji polskiej	św. św. Franciszka Ksawerego i Stanisława Kostki	Wybudowany przez prymasa Teodora Potockiego, który był obecny na konsekracji; Tarło odprawił także Mszę pontyfikalną, kazanie wygłosił Kunicki kanonik warmiński; obecni liczni senatorzy
13 X 1726	Winna Góra wieś w dobrach biskupa poznańskiego	(parafialny)	św. Michała Archanioła	obchód rocznicy konsekracji wyznaczony na niedzielę po święcie św. Jadwigi patronki Królestwa odpusty
9 V 1728	Warszawa	zakonu św. Jana Bożego (bonifratrów)	św. Andrzeja Apostoła	obchód rocznicy: niedziela po święcie św. Stanisława Biskupa i Męczennika patrona Królestwa; odpusty
8 V 1729	Międzyrzecz	jezuitów	św. Jana Nepomucena	obchód rocznicy: niedziela 4 po Świątkach; odpusty
14 VIII 1729	Warszawa	paulinów	Ducha św.	obchód rocznicy: niedziela pierwsza września; odpusty
5 IV 1731	Poznań		Wszystkich Świętych	obchód rocznicy jak dotychczas: niedziela 3 po Wielkanocy
6 V 1731	Bieganowo wieś dziedzica urodzonego Kowalskiego	(parafialny)	Krzyża św.	obchód rocznicy jak w starym kościele: niedziela po Wszystkich Świętych; odpusty
12 VIII 1731	Stary Dworek wieś	filialny w parafii Bledzew	św. Józefa	obchód rocznicy: niedziela pierwsza po święcie św. Wawrzyńca; odpusty

Drugi konsekrowany przez Jana Joachima Tarłę kościół w Warszawie należał do zakonu św. Jana Bożego, czyli bonifratrów⁹³. Konsekracja odbyła się 9 maja 1728 r., kościół otrzymał wezwanie św. Andrzeja Apostoła, a obchód rocznicy konsekracji został wyznaczony na niedzielę po święcie św. Stanisława Biskupa i Męczennika, patrona Królestwa. W następnym roku (14 sierpnia 1729) biskup Tarło dokonał konsekracji warszawskiego kościoła Paulinów, noszącego

⁹³ Kościół bonifratrów został wybudowany w latach 1726-1728 według planów A. Solariego i J. Fontany. Zniszczony w czasie powstania warszawskiego, odbudowany w latach 1950-1954. Por. <http://archwva.pl/miejsca/kosciol-ojcow-bonifratrow-pw-sw-jana-bozego/> [dostęp: 9.04.2017].

tytuł Ducha św.⁹⁴ W tym przypadku coroczny obchód rocznicy tego wydarzenia miał się odbywać w pierwszą niedzielę września.

Oprócz wymienionych wyżej trzech kościołów położonych na Mazowszu, księga biskupa Tarły mówi, że konsekrował on również pięć świątyń na wielkopolskim terytorium swojej diecezji, mianowicie: w Winnej Górze, Międzyrzeczu, Poznaniu, Bieganowie i Starym Dworku. Wieś Winna Góra (dawniejsza pisownia: Winnagóra) wchodziła w skład jednego z kilkunastu kluczy dóbr stanowiących uposażenie biskupstwa poznańskiego. Klucz ten pierwotnie nazywał się solecki (Solec nad Wartą), ale już w połowie XVII w. był nazywany winnogórskim. W Winnej Górze znajdowała się jedna z siedzib biskupa poznańskiego, a w 1305 r. został tam erygowany kościół parafialny⁹⁵. W swojej zatem wsi (*in villa sua Vino-Montana*⁹⁶) biskup Tarło 13 października 1726 r. konsekrował kościół pw. św. Michała Archaniola (parafia należała do dekanatu Pyzdry w archidiecezji poznańskiej). O kościele tym literatura nie podaje bliższych szczegółów, nie wspomina się też nigdzie jego konsekracji przez biskupa Tarłę. Wiadomo natomiast, że jeden z jego następców, biskup Teodor Kazimierz Czartoryski, w 1766 r. wybudował tam nowy, murowany kościół, który – rozbudowany w latach 1912-1913 – istnieje do dzisiaj⁹⁷. Można zatem przypuszczać, że biskup Tarło konsekrował albo nowo wzniesiony, albo gruntownie odnowiony kościół drewniany, który jednak 40 lat później był już bardzo zniszczony, a może uległ spaleni, o czym jednak nie znajdujemy, jak dotychczas, żadnego przekazu. Jakkolwiek by natomiast było, biskup Czartoryski zdecydował o wzniesieniu nowej, murowanej świątyni.

Konsekrowany 8 maja 1729 r. kościół w Międzyrzeczu (dekanat Zbąszyń, archidiecezja pszczyńska) należał do jezuitów, którzy w tym mieście posiadali najpierw stację misyjną, a od 1663 r. rezydencję. Kościół szachulcowy wybudowali w 1722 r.⁹⁸ i właśnie tę świątynię pw. św. Jana Nepomucena konsekrował biskup Tarło, wyznaczając obchód rocznicy konsekracji na czwartą niedzielę po Zielonych Świątkach.

Ważną informację do dziejów kościołów poznańskich stanowi zapis o konsekracji tamtejszego kościoła Wszystkich Świętych. Kościół pod tym wezwaniem istniejący od dawna w obrębie parafii farnej św. Marii Magdaleny w mieście le-

⁹⁴ Kościół szpitalny pw. Ducha św. w Warszawie istniał od średniowiecza. Miejsce to zostało powierzone paulinom (1662), którzy w latach 1707-1717 wybudowali obecnie istniejący okazały kościół według planów J. Pioli i J. Belottiego. Świątynia uległa niemal całkowitemu zniszczeniu w 1944, po wojnie została odbudowana. Por. <http://archwwa.pl/miejsca/kosciol-ojcow-paulinow-pw-swietego-ducha/> [dostęp: 9.04.2017].

⁹⁵ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 141-142, 367.

⁹⁶ AAP, sygn. ASO 7, k. 59v.

⁹⁷ M. Strzałko, J. Sobczak, *Winna Góra*, Poznań 1997, s. 72-73.

⁹⁸ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, s. 422.

wobrzeżnym, erygowany w 1604 r. jako kolegiata z kapitułą, został zburzony w czasie oblężenia szwedzkiego w czasie działań wojennych na początku XVIII w. Na jego miejscu za staraniem jezuity Franciszka Krosnowskiego Barbara Kiiellerowa ufundowała mały kościółek pod tym samym wezwaniem⁹⁹. Tę niewielką świątynię 15 kwietnia 1731 r. konsekrował biskup Jan Joachim Tarło, wyznaczając zarazem dzień rocznicy konsekracji na trzecią niedzielę po Wielkanocy. Kilkadziesiąt lat później kościół był już w bardzo złym stanie i nie odprawiano w nim żadnych nabożeństw, a po 1838 r. został rozebrany¹⁰⁰.

Bieganowo (dekanat Pызdry w archidiakonacie poznańskim) było małą wioską z własnym kościołem parafialnym, który biskup Tarło konsekrował 6 maja 1731 r. Zapis o tej czynności nadmienia, że świątynia znajdowała się we wsi dziedzicznej urodzonego (*generosi*) Kowalskiego. Chodzi tu z pewnością o Franciszka Kowalskiego herbu Korab, który był też właścicielem wsi Biechowo (w tym samym dekanacie pызdrskim), gdzie około 1734 r. wybudował murowany kościół parafialny pw. Narodzenia Najśw. Maryi Panny dla kongregacji filipinów, erygowanej tam w 1721 r. Fundator został pochowany w kościele biechowskim 24 lutego 1736 r.¹⁰¹ Konsekrowany przez biskupa Tarłę kościół w Bieganowie był budowlą drewnianą i nosił wezwanie św. Krzyża. Doroczny obchód rocznicy poświęcenia został wyznaczony na niedzielę po uroczystości Wszystkich Świętych.

Ostatni kościół, którego konsekracja została odnotowana w badanej księdze, znajdował się we wsi Stary Dworek (dekanat Zbąszyń), w dobrach opactwa cystersów w Bledzewie. Był to kościół filialny na terenie parafii bledzewskiej. Józef Łukaszewicz podaje, że obok starego, drewnianego kościoła pw. Wniebowzięcia Najśw. Maryi Panny, w 1726 r. został wybudowany nowy, z muru pruskiego¹⁰². Jego konsekracji 12 sierpnia 1731 r. dokonał biskup Tarło. Kościół otrzymał wezwanie św. Józefa Oblubieńca Najśw. Maryi Panny, a obchód rocznicy konsekracji wyznaczono na pierwszą niedzielę po święcie św. Wawrzyńca. Budowla okazała się nietrwała i w 1768 r. została zastąpiona nową, tym razem murowaną, istniejącą do dzisiaj¹⁰³.

⁹⁹ P.F. Neumann, *Archidiakoniat poznański w świetle wizytacji generalnej z lat 1777-1784. Sieć kościołów i kaplic, budowle kościelne, duchowieństwo*, Poznań 2011, s. 124.

¹⁰⁰ J. Łukaszewicz, *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach*, wydanie przygotował J. Wiesiołowski, t. 2, Poznań 1998, s. 97; tenże, *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, kościółków, kaplic, klasztorów, szkółek parochialnych, szpitali i innych zakładów dobroczynnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. 1, Poznań 1858, s. 153.

¹⁰¹ P.F. Neumann, *Archidiakoniat poznański*, s. 46, 79-80.

¹⁰² J. Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny kościołów*, t. 2, s. 372.

¹⁰³ Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Stary_Dworek [dostęp: 9.04.2017].

Konsekracja ołtarzy stałych

Prawie wszystkie ołtarze stałe biskup Tarło konsekrował przy okazji obrzędu poświęcenia świątyń, w których się znajdowały. Ponadto konsekracji ołtarzy dokonał w warszawskim kościele św. Krzyża (księża misjonarzy)¹⁰⁴ oraz w Kurozwękach, gdzie istniał kościół parafialny należący do kanoników regularnych z kongregacji krakowskiej Bożego Ciała¹⁰⁵. Wszystkie świątynie wyszczególnione w tabeli 12 znajdowały się w diecezji poznańskiej, jedynie Kurozwęki należały do diecezji krakowskiej (dekanat Pacanów w prepozyturze wiślickiej)¹⁰⁶.

W pięciu kościołach konsekrowany był jeden ołtarz, a w czterech po trzy. Wezwania podano dla 13 ołtarzy (a brak ich dla czterech), przy czym cztery ołtarze otrzymały wezwania podwójne. Wezwania, które znamy, reprezentują wszystkie pięć kategorii, jakie zwykło się wyodrębniać ze względu na ich treść teolo-

Tab. 12. Ołtarze stałe konsekrowane przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Data	Miejscowość	Kościół	Ołtarze	Inne informacje
5 III 1724	Warszawa	św. Krzyża	jeden – <i>Corporis Christi</i> (Najśw. Sakramentu)	
13 X 1726	Winna Góra wieś własna jako biskupa poznańskiego	św. Michała Archanioła	jeden, główny – św. Michała Archanioła	relikwie św. św. Maksyma i Modesty Męczenników
9 V 1728	Warszawa	św. Andrzeja Apostoła zakonu św. Jana Bożego (bonifratrów)	trzy	relikwie św. św. Modestyna i Doroty
13 VI 1728 [miesiąc, a może i dzień błędne; zapewne lipiec]	Kurozwęki <i>oppidum</i>		jeden – Najśw. Maryi Panny Różańcowej	
8 V 1729	Międzyrzecz	św. Jana Nepomucena jezuitów	jeden	relikwie św. św. Benignusa i Modesta

¹⁰⁴ Kościół i parafię pw. św. Krzyża księża misjonarze objęli pod koniec 1653. Nowy kościół (z wyjątkiem fasady i wież) wybudowano w latach 1679-1696 według planów J.S. Belottiego. Por. *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001)*, t. 1: *Dzieje*, red. S. Rospond, Kraków 2001, s. 53, 61, 72.

¹⁰⁵ Parafia w Kurozwękach powstała przed 1346, kościół nosił wezwanie Wniebowzięcia NMP. Por. B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 209, 463; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 266.

¹⁰⁶ Tamże, s. 413.

Data	Miejscowość	Kościół	Ołtarze	Inne informacje
14 VIII 1729	Warszawa	Ducha św. paulinów	trzy – Ducha Św. i NMP Wniebowziętej, wielki – Najśw. Imienia Jezus, boczny po prawej stronie, w kaplicy – św. Pawła Pierwszego Pustelnika	relikwie zapewne św. św. Fausta i Faustyna
5 IV 1731	Poznań	Wszystkich Świętych	jeden, wielki Wszystkich Świętych i św. Gertrudy	relikwie św. św. Benedykta i Faustyna Męczenników
6 V 1731	Bieganowo wieś urodzonego Kowalskiego	Krzyża św.	trzy – Krzyża Św., wielki – św. Katarzyny, po lewej stronie od wejścia – św. Józefa Oblubieńca NMP, po prawej stronie do wejścia	relikwie św. św. Faustyna i Liberata Męczenników
12 VIII 1731	Stary Dworek	św. Józefa	trzy – św. Józefa, wielki – św. św. Jana Nepomucena i Sebastiana, po stronie prawej od wejścia – Najśw. Maryi Panny i św. Rocha	relikwie św. św. Gaudentego i Adiuta Męczenników

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 60r-61r, 63r.

giczną: trynitarne (1), chrystologiczne (3), maryjne (3), anielskie (1) i świętych (9). Zgodnie z obowiązującymi zasadami prawa kościelnego, w każdym ołtarzu zostały umieszczone relikwie świętych męczenników. Partykuły te pochodziły z ciał świętych: Maksyma, Modesty, Modestyna, Doroty, Benignusa, Modesta, Fausta, Faustyna, Benedykta, Liberata, Gaudentego, Adiuta. Co ciekawe, Jan Joachim Tarło nie poświęcił ołtarza w konsekrowanym przez siebie kościele jezuitów w Warszawie; być może uczynił to już wcześniej biskup Piotr Tarło, gdy przeprowadzał benedykcję tej świątyni.

Konsekracja portatyli

Księga czynności pontyfikalnych z okresu biskupstwa poznańskiego przekazuje informacje o dziewięciu tego rodzaju czynnościach. Pięć razy biskup Tarło konsekrował portatyłe w znacznej ilości: jednorazowo 6–18, przeciętnie 12, łącznie 61. Miejscem tych czynności trzykrotnie była kolegiata w Warszawie, raz

warszawski kościół kapucynów i raz katedra w Poznaniu. Sekretarz prawie we wszystkich przypadkach zaznaczył, że portatyłe te były przeznaczone do różnych kościołów.

Tab. 13. Portatyłe konsekrowane przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Data	Miejscowość	Liczba i miejsce przeznaczenia portatyli	Inne informacje
15 V 1724	Warszawa kościół Kapucynów	osiemnaście	
25 V 1725 15 IX 1725	Warszawa kolegiata Poznań katedra	czternaście do różnych kościołów jedenaście do różnych kościołów	
31 X 1725	Warszawa kolegiata	sześć do różnych kościołów	
11 III 1728	Warszawa kolegiata	dwanaście do różnych kościołów	
8 V 1729	Międzyrzecz kościół jezuitów	sześć dla tegoż kościoła jezuitów w Międzyrzeczu	relikwie św. św. Benignusa i Modesta
14 VIII 1729	Warszawa kościół paulinów	cztery dla tegoż kościoła paulinów w Warszawie	relikwie św. św. Fausta i Faustyna
6 V 1731	Bieganowo kościół Krzyża Św.	dwa dla kościoła w Graboszewie	relikwie św. św. Faustyna i Liberata Męczenników
12 VIII 1731	Stary Dworek kościół św. Józefa	jeden dla konwentu w Bledzewie (cystersów)	relikwie św. św. Gaudentego i Adiuta Męczenników

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 60r-61r, 64r-v.

Z kolei cztery razy czynności tej dokonał biskup przy okazji konsekracji kościoła. I tak w Międzyrzeczu w kościele jezuitów konsekrował sześć portatyli dla tej świątyni, podobnie w Warszawie w kościele paulinów konsekrował cztery portatyłe dla tegoż kościoła. Natomiast przy okazji konsekracji kościołów w Bieganowie i Starym Dworku poświęcone zostały portatyłe dla innych miejsc: w pierwszym przypadku dla kościoła w Graboszewie (dwa), a w drugim dla konwentu cystersów w Bledzewie (jeden). Kościół w Graboszewie był położony w archidiecezji gnieźnieńskiej (dekanat Słupca w archidiaconacie gnieźnieńskim)¹⁰⁷, jednak od Bieganowa dzieliła go odległość zaledwie kilku kilometrów.

¹⁰⁷ Tamże, s. 219.

Bledzew natomiast był siedzibą opactwa cystersów, w którego dobrach znajdował się Stary Dworek ze swym kościołem wybudowanym przez opata bledzewskiego¹⁰⁸. Jak widać, zapotrzebowanie na portatyle było znaczne. Wynikało to stąd, że każdy kościół wyposażony był w kilka ołtarzy, z których na ogół nieliczne były konsekrowane, większość zaś konsekrowana nie była i stąd, aby można było na nich sprawować Mszę św., musiały być wyposażone w portatyl, na którym stawiano kielich i patenę. W tym okresie, po zakończeniu wojny północnej i przywróceniu pokoju, można było znowu przystąpić do budowy lub naprawy kościołów, a w nich stawiać ołtarze. Niekiedy portatyle ulegały zniszczeniu, co powodowało konieczność postarania się o nowe, gdyż odprawianie Mszy św. np. na rozbitym portatylu było zabronione. Niektóre z informacji zawartych w powyższej tabeli pozwalają poznać liczbę ołtarzy w kościołach. Tak więc w kościele jezuitów w Międzyrzeczu oprócz jednego ołtarza konsekrowanego znajdowało się co najmniej sześć ołtarzy z portatylem, a w kościele paulinów w Warszawie oprócz trzech ołtarzy konsekrowanych były przynajmniej cztery ołtarze wyposażone w portatyl. Jak już wspomniano wyżej przy analizie czynności z okresu kijowskiego, w każdym kamieniu portatylowym umieszczone były relikwie świętych męczenników. Dla niektórych aktów konsekracji tych kamieni sekretarz zapisał ich imiona (Benignus, Modest, Faust, Faustyn, Liberat, Gaudenty, Adiut).

Poświęcenie dzwonów

W przypadku święcenia dzwonów zauważamy kilka wariantów związku zachodzącego między miejscem dokonania tego aktu a miejscem przeznaczenia dzwonu. Zdarzało się, że dzwon był przywożony do miejsca aktualnego rezydowania biskupa. I tak w kolegiacie warszawskiej biskup poświęcił jeden dzwon dla kościoła we wsi Długa (zapewne Długa Kościelna w dekanacie Garwolin, archidiaconat warszawski; był tam kościół parafialny¹⁰⁹), a drugi dla kościoła w Błędowie („*ad usum ecclesiae Błendoviensis*¹¹⁰”; w dekanacie Grójec, również archidiaconat warszawski; kościół miejscowy był parafialny¹¹¹); do katedry poznańskiej dostarczono dzwon przeznaczony do wsi chorążego poznańskiego („*ad villam magnifici ac generosi vexilliferi posnaniensis*¹¹²”), którym w tym czasie był

¹⁰⁸ J. Łukaszewicz, *Krótki opis historyczny kościołów*, t. 2, s. 368-372; zob. także: A.M. Wyrwa, *Zemsko-Bledzew*, [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 2: *Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 370-386.

¹⁰⁹ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 294.

¹¹⁰ AAP, sygn. ASO 7, k. 67v.

¹¹¹ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 295.

¹¹² AAP, sygn. ASO 7, k. 68r.

Tab. 14. Dzwony poświęcone przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Data	Miejscowość	Liczba i miejsce przeznaczenia dzwonów	Inne informacje
w maju 1723 <i>circa festum Inventionis S. Crucis</i>	Żywiec <i>oppidum</i> diecezja krakowska	dwa na użytek miejscowego kościoła dwa dla kościoła parafialnego we wsi Slemie (Ślemień), diecezja krakowska jeden dla kościoła parafialnego we wsi Łodygowice	
14 II 1726	Warszawa kolegiata	jeden do kościoła we wsi Długa jeden, mniejszy do kościoła <i>Blendoviensi</i> (Błędów), diecezja poznańska	oba na cześć św. Andrzeja Apostoła
9 VII 1726	Buk <i>oppidum</i> biskupa poznańskiego	jeden, wielki	ku czci św. Jana
6 V 1729	Pszczew <i>oppidum</i> biskupa poznańskiego	jeden	ku czci św. Jana Ewangelisty
20 V 1729	Poznań katedra	jeden do wsi urodzonego chorążego poznańskiego	ku czci św. Jana Chrzyciela
19 IV 1730	Wschowa	jeden, wielki do użytku kościoła wschowskiego	ku czci św. Andrzeja Apostoła
12 V 1730	Ciążeń (Ciązyn)	dwa, większy i mniejszy dla kościoła <i>Kołaczkowiensi</i> (Kołaczkowo)	jeden ku czci św. Andrzeja Apostoła, drugi, mniejszy ku czci św. Jana Ewangelisty
12 VIII 1731	Stary Dworek wieś	trzy do kościoła <i>Skwirzynensi</i> (Skwierzyna)	większy ku czci św. Mikołaja, mniejszy św. Jana Nepomucena, najmniejszy <i>vulgo</i> sygnarek ku czci Najśw. Maryi Panny

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 67v-68r.

Franciszek Skaławski¹¹³, a wsią do niego należącą mogło być Wilkowo (w dekanacie Wschowa, archidiakoniat śremski)¹¹⁴; w Ciążeniu, gdzie znajdowała się jed-

¹¹³ *Urzednicy wielkopolscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław i in. 1987, s. 114.

¹¹⁴ *Teki Dworzaczka*, *Metrykalnia katolickie*, cz. 6, nr 38213; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 293.

na z rezydencji biskupów poznańskich, odbyło się poświęcenie dwóch dzwonów dla kościoła parafialnego w Kołaczkowie (dekanat Pyzdry, archidiakoniat poznański)¹¹⁵, oddalonego od rezydencji ciężęńskiej o kilkanaście kilometrów.

W innych przypadkach biskup dokonywał poświęcenia dzwonów w kościele, dla którego były przeznaczone. Taka sytuacja miała miejsce w Żywcu (diecezja krakowska i takież archidiakoniat, a dekanat Żywiec), gdzie biskup Tarło poświęcił cztery dzwony dla kościoła parafialnego¹¹⁶; w Buku (dekanat w archidiakonacie poznańskim) i Pszczewie (dekanat w archidiakonacie pszczewskim), miasteczkach własnych biskupa poznańskiego¹¹⁷, Tarło poświęcił po jednym dzwonie, przy czym dzwon przeznaczony dla kościoła bukowskiego został określony jako wielki; we Wschowie (dekanat w archidiakonacie śremskim) został poświęcony jeden wielki dzwon dla miejscowego kościoła parafialnego¹¹⁸. Wreszcie trzeci wariant polegał na tym, że w kościele, do którego biskup przybył, aby dokonać jakichś czynności pontyfikalnych, święcone były dzwony dla innych, okolicznych świątyń. Tak postąpiono dwa razy: do Żywca przywieziono dwa dzwony dla kościoła w Ślemieniu i jeden dla kościoła w Łodygowicach (oba parafialne w tym samym dekanacie Żywiec¹¹⁹), natomiast do Starego Dworku dostarczono trzy dzwony, które biskup miał konsekrować dla kościoła w Skwierzynie (dekanat Zbąszyń w archidiakonacie pszczewskim¹²⁰).

W księdze odnotowano poświęcenie 16 dzwonów, a dla 11 podano świętego, którego imię dzwon otrzymał. Najwięcej z nich dedykowano św. Andrzejowi Apostołowi (cztery), patronem dwóch był św. Jan Ewangelista, a po jednym poświęcono Najświętszej Maryi Pannie (mały dzwon zwany sygnarkiem), św. Janowi Chrzycielowi, św. Janowi (bez bliższego określenia), św. Mikołajowi i św. Janowi Nepomucenowi.

Konsekracja olejów

Obrzęd konsekracji olejów biskup Tarło zaczął sprawować dopiero jako ordynariusz poznański. Czynił to regularnie, począwszy od 1724 r. przez wszystkie kolejne lata sprawowania tego urzędu, z wyjątkiem 1732 r., który był ostatnim rokiem jego życia, a przebywał wówczas w Rzymie.

¹¹⁵ P.F. Neumann, *Archidiakoniat poznański*, s. 44-45, 49.

¹¹⁶ Parafia w Żywcu powstała przed 1325, kościół pw. Narodzenia NMP. B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 4, s. 215, 487; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 254.

¹¹⁷ J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 136, 138, 459, 468-469.

¹¹⁸ Parafia we Wschowie powstała być może w XI w. Tamże, s. 443.

¹¹⁹ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 254.

¹²⁰ Tamże, s. 289.

Tab. 15. Obrzędy konsekracji olejów dokonane przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Data	Miejsce
13 IV 1724	Warszawa kolegiata
29 III 1725	Warszawa kolegiata
18 IV 1726	Warszawa kolegiata
10 IV 1727	Warszawa kolegiata
25 III 1728 ¹²¹	Warszawa kolegiata
14 IV 1729	Poznań katedra
6 IV 1730	Poznań katedra
22 III 1731	Poznań katedra

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 65r-66r.

Jest charakterystyczne, że w pierwszych pięciu latach swych rządów w diecezji konsekracji olejów dokonywał w kolegiacie w Warszawie. Świadczy to, że wówczas o tej porze roku rezydował w mazowieckiej części swej diecezji i właśnie w głównym kościele tamtejszego archidiaconatu warszawskiego odprawiał liturgię Wielkiego Czwartku wraz z konsekracją olejów. W ostatnich zaś trzech latach, tj. od 1729 do 1731 r., miejscem tego obrzędu był kościół katedralny w Poznaniu.

Tonsura i święcenia

Liczba obrzędów tonsury i poszczególnych stopni święceń jest w okresie poznańskim znacznie wyższa niż w latach, gdy Jan Joachim Tarło jako biskup kijowski sprawował je na obszarze diecezji krakowskiej. Wynika to przede wszystkim stąd, że okres biskupstwa poznańskiego był dwukrotnie dłuższy, ale i liczba obrzędów sprawowanych w jednym roku bywała zazwyczaj większa niż w okresie poprzednim. Najmniej obrzędów (12) przypada na rok 1723, który był pierwszym rokiem rządów w diecezji poznańskiej, oraz na rok 1731, kiedy w październiku biskup udał się w podróż do Rzymu (święceń udzielał tego roku 14 razy). Nieco więcej, ale także poniżej 20 obrzędów, odbyło się w 1726 r. W pozostałych sześciu latach liczba obrzędów sięgała 20 lub ten poziom przekraczała, przy czym najwięcej obrzędów zanotowano w ciągu 1724 r., kiedy było ich 26. Średnia natomiast dla całego tego okresu, obejmującego dziewięć lat, wynosiła prawie 20 obrzędów rocznie (w okresie biskupstwa kijowskiego średnia roczna wynosiła bez mała 14).

¹²¹ W rękopisie błędnie: 21 III. ASO 7, k. 65v.

Tab. 16. Liczba obrzędów święceń sprawowanych przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Rok	Liczba obrzędów
1723 (od daty prekonizacji papieskiej na biskupstwo poznańskie 15 III)	12
1724	26
1725	20
1726	17
1727	24
1728	24
1729	21
1730	20
1731 (do wyjazdu do Rzymu w październiku)	14
Ogółem	178

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 6r-9v, 12r-15v, 18r-21v, 24r-27v, 30r-33v, 35v-40v, 42v-47v, 49r-54v, 70r-72r, 73r-74v, 75r-77r, 78v-80v.

Jako biskup poznański Jan Joachim Tarło udzielał tonsury i święceń przede wszystkim na terenie swojej rozległej diecezji, zarówno w części wielkopolskiej, jak i mazowieckiej. Widać jednak wyraźną dysproporcję między obu tymi częściami, gdyż o ile na Mazowszu liczba obrzędów wynosiła ogółem 113, co stanowi 63,5% ogólnej ich liczby, to w Wielkopolsce Tarło ordynował kandydatów do kapłaństwa 58 razy, czyli 32,6% wszystkich tego rodzaju obrzędów. Natomiast poza terytorium swej diecezji biskup udzielił tonsury i święceń tylko siedmiokrotnie (3,9% z ogólnej liczby wszystkich takich obrzędów).

Przechodząc do analizy miejsc, w których dokonywały się obrzędy święceń, znowu zacząć wypada od mazowieckiej części diecezji, gdyż – jak wykazane zostało wyżej – tam odbyło się ich najwięcej. W Warszawie biskup ordynował aż 108 razy, najczęściej w kolegiacie św. Jana Chrzciciela (75 razy), co jest uzasadnione tym, że kościół ten był główną świątynią biskupa poznańskiego na jego terytorium mazowieckim. Drugim pod względem częstotliwości udzielanych święceń był warszawski kościół kapucynów (16 obrzędów), a kolejne miejsca zajmują inne kościoły zakonne: karmelitów bosych (3), pijarów (2), reformatów (2), wizytek (2), sakramentek (1), a także parafialny św. Krzyża, należący do misjonarzy (1). Ponadto w sześciu przypadkach ordynowania w Warszawie w aktach nie podano, w którym kościele obrzęd się odbywał. Poza Warszawą biskup Tarło na Mazowszu udzielał święceń pięciokrotnie w kościele parafialnym w Żbikowie. Żbików był ośrodkiem klucza dóbr należących do biskupów poznańskich. Znajdował się tam dwór, w którym biskupi okresowo rezydowali bądź tylko zatrzymywali się w czasie objazdów diecezji¹²². Biskup Tarło czynności

¹²² J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2, s. 146.

Tab. 17. Miejsce obrzędów święceń sprawowanych przez J.J. Tarłę jako biskupa poznańskiego

Miejscowość	Kościół	Liczba obrzędów
Warszawa	ogółem	108
	kolegiata św. Jana Chrzciciela	75
	kapucyni	16
	karmelici bosci	3
	pijarzy	2
	reformaci	2
	wizytki	2
	sakramentki	1
	św. Krzyża	1
	brak informacji	6
Ciężen	ogółem	29
	kościół parafialny	5
	kaplica pałacowa	3
	brak informacji	21
Poznań	ogółem	25
	katedra	14
	kolegiata NMP <i>in Summo</i>	5
	karmelici	3
	karmelici trzewickowi	1
	dominikanki	1
	katedra lub kolegiata <i>in Summo</i>	1
Żbików	kościół parafialny	5
Częstochowa	Jasna Góra	4
Buk	kościół/brak informacji	2
Biechowo	kościół	1
Kraków	katedra	1
Ląd	cystersi	1
Poznań <i>in Summo</i> lub Ciężen		1
Zagórów	kościół	1
Ogółem		178

Źródło: AAP, sygn. ASO 7, k. 6r-9v, 12r-15v, 18r-21v, 24r-27v, 30r-33v, 35v-40v, 42v-47v, 49r-54v, 70r-72r, 73r-74v, 75r-77r, 78v-80v.

ordynacyjne w Żbikowie wykonywał najczęściej w lipcu albo czerwcu, co wskazywałoby, że w niektórych latach tamtejszy dwór spełniał rolę jego letniej rezydencji w czasie pobytu na Mazowszu.

W wielkopolskiej części diecezji biskup udzielał święceń w Poznaniu, Ciężeniu, Buku i Biechowie. W przypadku stolicy diecezji miejscem największej liczby obrzędów święceń był kościół katedralny (14), a następnie kolegiata Najświętszej Maryi Panny na Ostrowie Tumskim (*in Summo*). Z całą pewnością wiadomo, że raz biskup udzielał święceń w kościele karmelitów dawnej obserwy (trzewickowych), a więc u Bożego Ciała, natomiast trzy zapisy zawierają informację niepełną, że mianowicie miejscem obrzędu był kościół karmelitów, bez

podania, czy chodzi o tych samych karmelitów dawnej obserwy, czy też o bosych. Niemniej jednak ze względu na bliskość dat święceń (22, 23, 24 i 28 sierpnia 1724 r.) można przypuszczać, że i w tych trzech przypadkach chodzi o kościół karmelitów trzewickowych pw. Bożego Ciała. Jeden raz biskup ordynował w kościele poznańskich dominikanek. Ponadto istnieją dwa zapisy niepewne. W jednym przypadku pod tą samą datą w różnych działach księgi odnotowano święcenia raz w katedrze, a raz w kolegiacie *in Summo*. W drugim natomiast tego samego dnia miałby biskup spełniać tę posługę raz w Poznaniu w tejże kolegiacie na Ostrowie Tumskim, a raz w Ciężeniu. Interesujące jest, że częściej niż w Poznaniu (25 razy) biskup udzielał święceń w Ciężeniu (29 razy). Ciężęń, oddalony od Poznania o nieco ponad 70 km w kierunku wschodnim, był ośrodkiem jednego z wielkopolskich kluczy dóbr biskupich¹²³. Począwszy od 1727 r. Tarło przebywał tam rokrocznie, zamieszkując w swoim tamtejszym pałacu przez kilka tygodni, a niekiedy pobyt tam trwał nawet kilka miesięcy. Obrzędy święceń odbywały się w tamtejszym kościele parafialnym albo w kaplicy pałacowej, jednak aż w 21 przypadkach mamy tylko ogólną informację o święceniach w Ciężeniu, bez bliższego określenia, czy dotyczy to świątyni parafialnej, czy też kaplicy w rezydencji. Dwukrotnie biskup udzielał święceń w Buku, który był głównym ośrodkiem innego klucza dóbr stanowiących własność ordynariuszy poznańskich¹²⁴. Raz natomiast obrzęd święceń odbył się w kościele w Biechowie, gdzie istniała kongregacja filipinów¹²⁵.

Poza swoją diecezją biskup Tarło udzielał święceń jedynie w czterech miejscach (łącznie siedem razy). Posługa taka w Krakowie odbyła się w maju 1723 r., a więc jeszcze przed przeniesieniem się Tarły do swej nowo nadanej diecezji poznańskiej. Było to prawdopodobnie wcześniej przyjęte zobowiązanie. Czterokrotne udzielanie święceń różnych stopni w kościele jasnogórskim w Częstochowie było niejako kontynuacją wcześniejszej praktyki, gdy Tarło jako biskup kijowski każdego roku udawał się tam, aby święcić kleryków paulińskich. Przybywanie z posługą biskupią na Jasną Górę wiązało się z pewnością z pragnieniem nawiedzenia tamtejszej kaplicy z cudownym obrazem Najświętszej Maryi Panny. Jeden raz święcenia odbywały się w Łądzie i Zagórowie, dokąd biskup przybywał w czasie swojego pobytu w rezydencji ciężęńskiej. Łąd, oddalony od Ciężenia o 5 km, był siedzibą opactwa cystersów i święcenia miały miejsce w tamtejszej świątyni zakonnej. Natomiast Zagórow, także w niedużej odległości od Ciężenia (10 km), był ośrodkiem parafialnym należącym do opactwa łądzkiego. Obie te miejscowości były położone w archidiecezji gnieźnieńskiej: Łąd w dekanacie Słupca, a Zagórow w dekanacie Konin¹²⁶.

¹²³ Tamże, s. 142.

¹²⁴ Tamże, s. 136-137.

¹²⁵ P.F. Neumann, *Archidiakoniat poznański*, s. 46, 79-80.

¹²⁶ S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego*, s. 218-219, 403-404.

PODSUMOWANIE

Jan Joachim Tarło był kolejno biskupem kijowskim i poznańskim. Na biskupstwo kijowskie został desygnowany przez Augusta II, prowizję papieską otrzymał 5 grudnia 1718 r., a jego konsekracja biskupia odbyła się 23 kwietnia 1719 r. Z kolei w sprawie jego przeniesienia na stolicę poznańską August II dnia 7 grudnia 1722 r. skierował suplikę do papieża. Kolejne etapy tej procedury wyznaczają następujące akty: nominacja królewska 19 grudnia 1722 r., elekcja kanoniczna przez kapitułę poznańską 22 stycznia 1723 r., bulla papieska przenosząca z biskupstwa kijowskiego na stolicę poznańską 15 marca 1723 r., objęcie diecezji poznańskiej 29 kwietnia 1723 r., ingres do kolegiaty św. Jana w Warszawie po 6 maja a przed 24 lipca 1723 r., ingres do katedry poznańskiej 27 sierpnia 1724 r. Obecność Tarły w diecezji poznańskiej zakończyła się w październiku 1731 r. wyjazdem do Rzymu. W drodze powrotnej zmarł 13 sierpnia 1732 r. w Wiedniu.

Księga czynności pontyfikalnych Jana Joachima Tarły jest niezwykle cennym źródłem do poznania jego działalności zarówno jako biskupa kijowskiego, jak i poznańskiego. Niemniej należy wziąć pod uwagę, że w znacznej swej części nie była ona prowadzona na bieżąco, lecz spisana dopiero na przełomie lat 1727-1728. Dane z okresu od 1719 do stycznia 1728 r. zostały do niej przepisane z jakiejś innej, wcześniej prowadzonej księgi. Zauważa się, że najprawdopodobniej w trakcie owego przepisywania niektóre informacje dotyczące dat dziennych i miesięcznych, rzadziej rocznych, podano z błędami. Można jednak przypuszczać, że dotyczy to niezbyt wielkiej liczby zapisów. Z podobnymi pomyłkami należy się zazwyczaj liczyć przy przepisywaniu tekstu, tym bardziej tak obszernego.

Księga nie zawiera informacji o jakichkolwiek czynnościach pontyfikalnych, których Tarło jako biskup kijowski miałby dokonać w tej kresowej diecezji. Podczas kilku lat swego biskupstwa kijowskiego działał prawie wyłącznie na terenie diecezji krakowskiej. Z kolei jako biskup poznański swe czynności pontyfikalne niemal wyłącznie wykonywał w kościołach swojej diecezji, zarówno w jej części wielkopolskiej, jak i mazowieckiej. Liczbę czynności biskupich według ich kategorii przedstawia tabela na następnej stronie.

W okresie biskupstwa kijowskiego Tarło wykonywał wszystkie rodzaje czynności, z wyjątkiem konsekracji olejów świętych. W konsekracji biskupiej brał udział tylko jeden raz. Stosunkowo często konsekrował ołtarze stałe i święcił dzwony, kilkakrotnie dokonywał konsekracji lub benedykcji kościołów, natomiast mniejsza była liczba aktów konsekracji portatyli, choć wiadomo, że niekiedy konsekrował ich kilkanaście za jednym razem. Najczęstszą czynnością było udzielanie tonsury oraz święceń różnych stopni. Specyfikacja czynności z okresu poznańskiego charakteryzuje się tym, że liczba konsekracji biskupich, w któ-

Tab. 18. Liczba czynności pontyfikalnych biskupa J.J. Tarły

Rodzaj czynności	Biskupstwo kijowskie	Biskupstwo poznańskie
Konsekracja biskupów	1	6
Poświęcenie kamienia węgielnego kościoła	1	–
Konsekracja kościoła	4	8
Poświęcenie kościoła	3	–
Konsekracja ołtarzy stałych	11	9
Konsekracja portatyli	4	9
Poświęcenie dzwonów	7	8
Konsekracja olejów	–	8
Tonsura i święcenia	55	178

Źródło: AAP, sygn. ASO 7.

rych Tarło brał udział, była znacznie wyższa, oraz że teraz już jako biskup ordynariusz każdego roku konsekrował oleje święte w Wielki Czwartek. Nie odnotowano z tego czasu ani jednej ceremonii poświęcenia i położenia kamienia węgielnego pod nowy kościół ani benedykcji kościoła. Natomiast wśród sprawowanych obrzędów zostały odnotowane konsekracje kościołów, ołtarzy stałych i portatyli oraz poświęcenia dzwonów. Znaczna też jest liczba obrzędów tonsury i święceń niższych i wyższych.

Księgi czynności pontyfikalnych ze względu na to, że zawierają wpisy dotyczące miejsca ich dokonywania, stanowią interesujące źródło do ustalania itinerariów biskupich. W przypadku biskupów poznańskich dane o miejscu wykonywanych czynności mają jeszcze dodatkowy walor, gdyż pozwalają poznać, w jakim stopniu rezydowali oni w każdej z obu części swojej diecezji, mianowicie wielkopolskiej i mazowieckiej, dla których głównym ośrodkiem ze stałą rezydencją były odpowiednio Poznań i Warszawa. Badana księga pozwala na stwierdzenie, że biskup Jan Joachim Tarło każdego roku przebywał w jednej i drugiej części diecezji. Wyjątkiem był tylko pierwszy rok rządów w diecezji poznańskiej, tj. 1723 r., w którym nie odnotowano ani jednej czynności w Poznaniu i w ogóle w Wielkopolsce. W początkowym okresie tego roku widzimy go jeszcze w Małopolsce (Morawica, Żywiec, Kraków), przy czym ostatnią w tym regionie czynnością są święcenia prezbiteratu w katedrze krakowskiej 6 maja. Pierwszy odnotowany obrzęd w diecezji poznańskiej to tonsura i *minores* udzielane 24 lipca w kościele pijarów w Warszawie. Tam też, w Warszawie, Tarło przebywał do końca tego roku oraz przez kilka miesięcy roku następnego. W sierpniu widzimy go po raz pierwszy w Poznaniu, gdzie najpierw udziela święceń (22, 23 i 24 sierpnia) w kościele karmelitów, po czym 27 sierpnia odbywa ingres do swego biskupiego kościoła. Ingres zatem do katedry następuje dopiero po roku i czterech miesiącach od kanonicznego objęcia diecezji. Przyczyną tak późnego ingresu mogła być okoliczność, że pałac biskupi w Poznaniu był

w stanie zniszczenia, o czym wspominała bulla translacyjna, nakładając na Tarłę obowiązek naprawy rezydencji. Na Mazowszu Tarło rezydował zazwyczaj w Warszawie, choć księga odnotowuje kilka czynności dokonanych również w dobrach biskupich w Żbikowie. Natomiast w wielkopolskiej części diecezji obok Poznania miejscem dłuższych pobytów, niekiedy kilkumiesięcznych, była biskupia rezydencja w Ciężeniu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP)

- sygn. ASO 6, Akta czynności sakralnych Hieronima Wierzbowskiego, biskupa sufragana poznańskiego.
- sygn. ASO 7, Akta czynności sakralnych Jana z Czekarzewic Tarło, biskupa kijowskiego 1719-1722, biskupa poznańskiego 1723-1731.
- sygn. AV 20, Wizytacja archidiaconatu poznańskiego przez Franciszka Libowicza.
- sygn. AV 21, Wizytacja archidiaconatu śremskiego przez Franciszka Libowicza, kanonika poznańskiego, prepozyta leszczyńskiego, wizytatora generalnego biskupiego.
- sygn. AV 22, Wizytacja archidiaconatu pszczeńskiego przez Franciszka Libowicza, kanonika poznańskiego, wizytatora generalnego biskupiego.

Źródła drukowane

- Acta Nuntiatorum Poloniae*, moderatore H.D. Wojtyska, t. 1: *De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, auctore H.D. Wojtyska, Romae 1990.
- Epistola II. Pastoralis Illustrissimi & Reverendissimi Domini D. Ioannis Ioachimi De Czekarzewice Tarło Dei & Sacrae Sedis Apostolicae Gratia Episcopi Posnaniensis. Ad Clerum & Populum Diaecesis Posnaniensis Conscripta. Et ad mandatum Suae Excellentiae Impressa Varsav. die 6. Junij A.D. MDCCXXIV*, Typis S. R. M. Scholarum Piarum.
- Epistola Pastoralis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis De Czekarzewice Tarło Dei & Apostolicae Sedis Gratiâ Episcopi Posnaniensis Ad Clerum & Populum Diaecesis Posnaniensis Conscripta & Impressa* [Datum Varsaviae 6. Augusti Anno Domini 1723] Posnaniae Typis Academicis.
- Kronika Reformatów poznańskich*, oprac. J. Wiesiołowski, S. B. Tomczak, G. A. Wiśniowski, Poznań 2006.
- Kroniki Bernardynów poznańskich*, oprac. S.B. Tomczak, J. Wiesiołowski, Poznań 2002.
- Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas et canonicatus Ecclesiae Cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 usque ad annum 1800*, collectae et editae a R. Weimann, Posnaniae 1910 (Odbicie z „Rocznika Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, t. 35).
- Teki Dworzaczka. Materiały historyczno-genealogiczne do dziejów szlachty wielkopolskiej XV-XX w.*, wyd. Biblioteka Kórnicka PAN, CD, Kórnik–Poznań 1995-1997.

Żniwo zbawienne Iubileuszu powszechnego ordynaryinego od naywyższego Kościoła Rzymskiego Biskupa Oyca Sgo Benedykta XIII w roku 1726. Dyecezyi Poznańskiej otworzone a z rozkazu Jasnie Wielmoznego Wgo Jegomości X. Iana Ioachima z Czezarzewic Tarła z Bożey y Stolicy Apostolskiej Łaski Biskupa Poznańskiego z przydatkiem niektórych modlitw Iubileuszowemu nabożeństwu służących drukiem głoszone, w Warszawie Roku 1726.

Opracowania

- Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu*, oprac. M. Banaszak, F. Lenort, [w:] *Dzieje Poznania i województwa poznańskiego (w granicach z 1974 r). Informator o materiałach archiwalnych*, t. 2, red. C. Skopowski, Warszawa 1982, s. 237-487.
- B[artoszewicz] J., *Biskupstwo kijowskie*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 3, Warszawa 1860 (reprint: Warszawa 1984), s. 622-625.
- Chachaj M., *Wykształcenie Tarłów od połowy XVII do końca XVIII wieku*, [w:] *Tarłowie. Z dziejów kulturalnych, gospodarczych i politycznych rodu*, red. H. Gmiterek, A. Szymanek, Janowiec 2009, s. 9-31.
- Chronologia sejmów polskich 1493-1793*, zestawiał i wstępem opatrzył W. Konopiński, Kraków 1948.
- Długosz T., *Z dziejów biskupstwa kijowskiego*, „Collectanea Theologica”, R. 13: 1932, z. 1-2, s. 70-89.
- Dworzaczek W., *Genealogia*, Warszawa 1959.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, oprac. L. Grzebień i in., Kraków 1996.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, t. 31 (cz. III, t. 20), wyd. S. Estreicher, Kraków 1936.
- Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series*, vol. 5: *A pontificatu Clementis pp. IX (1667) usque ad pontificatum Benedicti pp. XIII (1730)*, per Remigium Ritzler, Pirminum Sefrin, Patavii MCMLII.
- Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła Rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa–Olsztyn 2011.
- J[amiołkowski] S., *Kościół (poświęcenie kościoła)*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 11, Warszawa 1878, s. 290-296.
- Korytkowski J., *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. II, Gniezno 1883.
- Koziej J., *Młodzawy*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, kol. 1389.
- Kumor B., *Archidiakoniat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 8, 1964, s. 271-304; t. 9, 1964, s. 93-286.
- Kumor B., *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce [1572-1696]*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. I, cz. 2, Poznań–Warszawa 1974, s. 241-259.

- Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1-4, Kraków 1998-2002.
- Kusztelski A., Kurzawa Z., *Kult loretański w sztuce Rzeczypospolitej (koniec XVI – początek XIX w.)*, Poznań 2012.
- Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski, Poznań 2006.
- Litak S., *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006.
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 1-4, Kraków 1852-1853.
- Łukaszewicz J., *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, kościółków, kaplic, klasztorów, szkółek parochialnych, szpitali i innych zakładów dobroczynnych w dawnej diecezji poznańskiej*, t. 1-3, Poznań 1858-1863.
- Łukaszewicz J., *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach*, wydanie [III] przygotował J. Wiesiołowski, t. 1-2, Poznań 1998.
- Małysz K., *Łukowica*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 633-634.
- Marecki J., *Domek loretański przy klasztorze Kapucynów w Krakowie*, „*Studia Franciszkańskie*”, t. 5, 1992, s. 253-287.
- Michalkiewicz S., Świętochowski R., *Mdzewski Stefan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XX, Wrocław i in. 1975, s. 352-353.
- Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651-2001)*, t. 1: *Dzieje*, red. S. Rospond, Kraków 2001.
- Neumann P.F., *Archidiakoniat poznański w świetle wizytacji generalnej z lat 1777-1784. Sieć kościołów i kaplic, budowle kościelne, duchowieństwo*, Poznań 2011.
- N[iedziałkowski] K., *Kijowskie biskupstwo*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, wyd. przez M. Nowodworskiego, t. 10, Warszawa 1877, s. 330-345.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000².
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 2: *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.
- Pisarzak M., *Błogosławieństwo i poświęcenie kościoła*, „*Anamnesis*”, 10 (2004), nr 2 (37), s. 72-74.
- Prokop K.R., *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV-XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003.
- Strzałko M., Sobczak J., *Winna Góra*, Poznań 1997.
- Szczepaniak J., *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.
- Szczepaniak J., *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.
- Urzędnicy wielkopolscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław i in. 1987.
- Wanat B.J., *Maryjne sanktuarium karmelitów bosych w Czernej. Przewodnik*, Kraków 1992.

- Wanat B.J., *Zakon karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Kraków 1979.
- Wrzeszcz M., *Łącko*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 447-448.
- Wyrwa A.M., *Zemsko-Bledzew*, [w:] *Monasticon Cisterciense Poloniae, t. 2: Katalog męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 370-386.
- Związek J., *Kłobuck*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 186-187.
- Zwoliński A., *Miasto Ankwiczów. Z dziejów Andrychowa*, Kraków 1993.
- Zych S., *Pruski Andrzej*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 564-565.
- Żądło A., *Poświęcenie*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 96-97.

Teksty internetowe

- <http://archwwa.pl/miejsca/kosciol-ojcow-bonifratrow-pw-sw-jana-bozego/> [dostęp: 9.04.2017].
- <http://archwwa.pl/miejsca/kosciol-ojcow-paulinow-pw-swietego-ducha/> [dostęp: 9.04.2017].
- http://bazy.aap.poznan.pl/inwentarzes.php?nr_zespolu=0016 [dostęp: 2.04.2017].
- <http://parafia.elacko.pl/o-parafii/historia/> [dostęp: 6.04.2017].
- <http://www.franciszkaniewieliczka.pl/?nazwa=historia1> [dostęp: 8.04.2017].
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Stary_Dworek [dostęp: 9.04.2017].

SUMMARY

Jan Joachim Tarło belonged to a family whose three members were bishops of Poznań in the first half of the 18th century. Jan Joachim was an alumnus of Jesuit schools and during his sojourn there joined the Society of Jesus which he left in 1689, passing into the ranks of diocesan clergy. In December 1718 he was granted papal provision to the bishopric in Kiev and remained in office until 1723 when he was transferred to the office of bishop of Poznań which he fulfilled for nine years until his death on 13 August 1732. He died in Vienna on his return from a journey to Rome.

His book of pontifical activities for the years 1719-1731 survives till the present day and is stored at the Archdiocesan Archive in Poznań (catalogue number ASO 7). The book is divided into sections in which the following types of activities are recorded: ordinations of various degrees including presbyterate and episcopate, blessing of cornerstones, consecration and blessing of churches, consecration of permanent altars and portative stones, blessing of church bells, consecrations of the holy oils.

From the records in the book it follows that during his ministry as bishop of Kiev, Tarło stayed in the Cracow diocese and discharged his duties there. Interestingly, there is no evidence of his performing any official acts in the area of the Kiev diocese, which must have been connected with the fact that already by then a great part of its territory (the bishopric of Kiev included) lay within the borders of the Russian Empire, whereas the part that remained in the Kingdom of Poland encompassed just a few parish churches.

Keywords

Bishop Jan Joachim Tarło; Kiev diocese; Cracow diocese; Poznań diocese; episcopal activities; Poznań; Warsaw